

Звіт про вибори

Рада Європи

Посібник для громадських організацій

Висловлені в цьому посібнику погляди є позицією авторів і не обов'язково відображають офіційну політику Ради Європи.

Текст цієї публікації може поширюватись за умови зазначення повної назви джерела - Ради Європи. У випадку використання будь-якої частини цього тексту для комерційних цілей чи перекладу його на мову, що не є офіційною мовою Ради Європи, необхідно зв'язатися з Відділом публікацій Директорату комунікацій (F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int)

Всі Інтернет-джерела, що згадуються в цьому посібнику, востаннє перевірялися в серпні та вересні 2013 року.

Відділ виборчої допомоги і статистики

Директорат демократичного врядування

Генеральний директорат II – Демократія

Рада Європи

Страсбург

Франція

<http://www.coe.int/t/dgap/eap-facility/>

Обкладинка і макет: служба виробництва документів і публікацій Ради Європи

© Рада Європи, 2013 р.

Звіт про вибори

Рада Європи

Посібник для громадських організацій

Редактор: Марі-Карін фон Гумппенберг

**Авторський колектив: Гіоргі Чхеїдзе, Сініса Бенцун,
Ігор Гаон, Марі-Карін фон Гумппенберг, Лела Таліурі**

Страсбург/Тбілісі, 2013 р.

Зміст

Передмова	5
Вступ.....	8
Звіт про вибори.....	14
Про який звіт йде мова?	15
Як планувати звіт?.....	21
Як структурувати звіт?.....	27
Чому важливо планувати спостереження для написання звіту?	35
Яким чином робота спостерігачів впливає на якість звітів?	40
Як звітувати про виборчі порушення?	45
Яку мову використовувати для написання звітів?.....	56
Як оцінювати інформацію з точки зору міжнародних стандартів?	66
Як формулювати рекомендації?.....	72
Додатки	77
Автори	78
Скорочення.....	80
Перелік ключових фраз.....	81
Рекомендована література	83
Кодекс поведінки спостерігачів БДІПЛ ОБСЄ.....	86
Кодекс Венеціанської комісії з належної практики у виборчих справах	87

Передмова

Демократизація будь-якої країни – це шлях, який проходять в декілька етапів. Вибори складають один з суттєвих кроків на цьому шляху, а звіти про вибори є важливим показником напрямку руху демократії, поваги до прав людини й верховенства права. Тому звіт про вибори становить надзвичайно важливу діяльність для подальшого розвитку демократії: громадськість отримує як публічну інформацію про спостереження під час виборів, так і орієнтири для майбутніх виборів. Рада Європи в процесі надання передвиборчої допомоги декільком своїм державам-членам, в тому числі країнам-учасницям програми Східного партнерства, дізналася, що громадські організації потребують своєрідний «набір інструментів» для створення звітів про вибори.

У відповідь на таку потребу Рада Європи в рамках програми Східного партнерства (програми, що проходить за фінансової підтримки ЄС і реалізується силами Ради Європи у співробітництві з урядами Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови та України) підготувала спеціальний посібник для ознайомлення місцевих спостерігачів з передовими практиками збору необхідної інформації, звіту про різноманітні аспекти виборчого процесу та оцінки відповідності виборів вимогам національного законодавства та міжнародних стандартів.

Це видання створено на основі пілотного проекту, що проходив у 2012–2013 рр. у Грузії за фінансової підтримки Королівства Норвегії «Посилення потенціалу громадських організацій Грузії у сфері моніторингу виборів та звітування про вибори». У вересні 2012 року Рада Європи спрямувала до Грузії експерта з підготовки високоякісних звітів, який допомагав п'ятьом провідним грузинським організаціям, що спостерігали за виборами. Експерт було проведено дводенний тренінг з ефективного звітування із використанням кращих практик цієї галузі. Експерт також працював із кожною організацією окремо та допомагав у розробці форми й структури виборчого звіту, які відповідають індивідуальним побажанням і потребам цих організацій. В лютому 2013 року, після завершення першої частини пілотного

проекту, експерт повернувся до Грузії і детально прокоментував їхні звіти з парламентських виборів 2012 року. Натомість, громадські організації звернулися до Ради Європи з проханням створити практичний посібник з питань підготовки звіту про вибори. У відповідь - Рада Європи у співпраці з національними та міжнародними експертами підготувала даний посібник під назвою «Звіт про вибори. Посібник Ради Європи для громадських організацій».

Посібник являє собою практичний порадишник для національних спостерігачів. У ньому послідовно пояснюється, як писати і структурувати виборчі звіти, які мовні особливості викладення такого матеріалу, що варто, а що не варто включати до звіту. Посібник містить поради з написання проміжних і кінцевих звітів основної команди спостерігачів.

Посібник складається з трьох частин: «Вступ», «Звіт про вибори» і «Додатки». Основна частина посібника – «Звіт про вибори» – складається з наступних розділів: «Про який звіт йде мова?», «Як планувати звіт?», «Як структурувати звіт?», «Чому важливо планувати спостереження для написання звіту?», «Яким чином робота спостерігачів впливає на якість звітів?», «Як звітувати про виборчі порушення?», «Якою мовою краще писати звіт?», «Як оцінювати інформацію з точки зору міжнародних стандартів?», «Як формулювати рекомендації?».

В Додатках наведено перелік ключових фраз, посилання на різноманітні джерела й міжнародні стандарти з питань спостереження за виборами, а також Кодекс поведінки спостерігачів Бюро демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі (БДІПЛ ОБСЄ) та Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії.

Ці матеріали можуть бути корисними не лише для місцевих спостерігачів, але й для державних посадовців, політичних партій, виборців та громадських організацій, що планують готувати звіти про виборчий процес. Крім того - це прекрасний навчальний інструмент для тих, хто готується спостерігати за національними виборами в майбутньому.

Насамкінець я хотів би скористатися нагодою, аби висловити подяку всім експертам, які долучилися до створення цього посібника: Марі-Карін фон Гумппенберг, Лелі Таліурі, Сінісі Бенчун, Гіоргію Чхеїдзе та Ігору Д. Гаону.

Ми також дуже вдячні Європейській Комісії та Королівству Норвегії, які підтримали цей проект.

Франсуа ФРІДЕРІХ Голова відділу

Генеральний директорат II – Демократія
Директорат демократичного врядування
Відділ виборчої допомоги і статистики

Вступ

Чому вибори – це так важливо?

Сьогодні громадяни в усьому світі беруть надзвичайно активну участь у виборчому процесі як: виборці, кандидати й спостерігачі. Вибори – це важливий крок на шляху до створення легітимної влади, яка відображає і захищає інтереси громадян. Безперечно, лише демократичні вибори не гарантують зміни політичної культури суспільства, але якщо вибори регулярно проходять у відповідності до принципів виборчої спадщини Європи, то це вважається показником розвитку демократії.

Демократія – це довготривалий колективний процес формування поглядів і прийняття рішень, що впливають на інтереси більшості й водночас поважають інтереси меншості, а вибори є складовою цього процесу. Для побудови демократичного, вільного від дискримінації суспільства, де панує повага до прав людини, здійснюється справедливе судочинство і вітається повноцінна участь громадян у суспільному й політичному житті, необхідно працювати довго й наполегливо. Вільні, чесні, прозорі та демократичні вибори допомагають уивердити демократичні цінності суспільства та повагу до універсальних прав людини.

В чому полягає важливість спостереження за національними виборами?

Висновки офіційних спостерігачів відіграють надзвичайно важливу роль, тому що вони допомагають оцінити наскільки вибори пройшли насправді демократично. Це потужний інструмент сприяння розвитку демократичних процедур, політичних прав і належного врядування. Такі висновки можуть походити від місцевих або міжнародних спостерігачів, але саме місцеві спостерігачі мають відносну перевагу.

Кількість місцевих спостерігачів більша, ніж міжнародних. За допомогою місцевих спостерігачів можна охопити всю країну, тоді як міжнародні спостерігачі можуть дослідити лише окремі регіони. Місцеві спостерігачі знають політичну культуру, мову, територію регіону та можуть помітити те, на що міжнародні спостерігачі не звернуть уваги. Місцеві спостерігачі, як і міжнародні, здійснюють просвітницьку роботу серед виборців, і сприяють утвердженню верховенства права.

Місцеві спостерігачі можуть зосереджуватися на окремих питаннях виборів, тоді як міжнародні охоплюють виборчий процес загалом. Місцеві спостерігачі можуть краще за міжнародних перевіряти списки виборців, відстежувати процес вирішення скарг, фіксувати випадки залякування чи зловживання та спостерігати за ЗМІ. Зрештою, діяльність міжнародних спостерігачів є тимчасовою, а місцеві залишаються вдома, продовжуючи працювати над вдосконаленням виборчого процесу.

Становлення професіоналізму місцевих спостерігачів

За два останні десятиліття процес спостереження за виборами значною мірою ускладнився, а перелік обов'язків спостерігача зріс. Зараз вони ретельно спостерігають за ЗМІ, політичними партіями та органами, що відповідають за адміністрування виборів, звертають увагу на точність виборчих списків, детально аналізують виборче законодавство і правила проведення передвиборних кампаній, а перевірка виборчих реєстрів вважається правилом, аніж винятком. Ключовим стало питання участі у виборчому процесі жінок.

Робота спостерігачів на виборчих дільницях була і залишається основним етапом їхньої місії. Однак дуже змінився порядок направлення спостерігачів на дільниці, правила збору інформації, правила складання й аналізу виборчих звітів та надання рекомендацій. Ці зміни відображають дві тенденції: по-перше, люди стали більше цінувати політичний клімат і політичну культуру; по друге - стали краще розуміти необхідність більш системного оцінювання якості виборчого процесу. Завдяки впровадженню порівняльних критеріїв спостерігачам стало легше оцінювати все, що відбувається на виборчій дільниці протягом дня голосування: відкриття і закриття дільниць, якість роботи виборчої комісії та представників політичних партій, процес опломбовування виборчих скриньок, встановлення особи виборця, порядок дій при виявленні незареєстрованих виборців, підрахунок голосів, звітування про результати голосування тощо.

За останні роки критерії оцінювання ситуації на виборчих дільницях значно вдосконалилися, тому спостерігачі документують порушення виборчого процесу більш ретельно й точно. Крім того, було доопрацьовано кількісні інструменти виборчого спостереження, а саме методи паралельного та «швидкого» підрахунку голосів (вдосконалено процедуру статистичної вибірки), підвищено якість навчання спостерігачів, використано новітні технології та нові підходи до аналізу виборчого процесу. Застосування цих методів вже стало звичною практикою.

Як наслідок, місцеві спостерігачі озброєні як ніколи раніше, оскільки мають у своєму розпорядженні величезний набір різноманітних інструментів. Вибори стали проходити більш організовано, а спостерігачі стали краще розуміти питання розробки й застосування різноманітних стратегій виявлення й припинення прихованих спроб виборчих маніпуляцій та порушень. Місцеві спостерігачі, а також міжнародні – стали основними гарантами виборчого процесу.

Підвищення ролі місцевих спостерігачів

Із зростанням професіоналізму місцевих спостерігачів зростає і їхня впливовість. Раніше спостереження за виборчим процесом було виключно перевагою міжнародних та міжрегіональних організацій. Однак за останні 10 років місцеві активісти виявили інтерес до спостереження за процесом виборів у своїх країнах.

На початку міжнародні місії спостереження за виборами, зокрема, місії БДІПЛ ОБСЄ, ООН, ЄС, ПАРЕ та Конгресу, покладалися виключно на свої власні ресурси, персонал і накопичений досвід. Але зі зростанням професіоналізму місцевих спостерігачів міжнародна спільнота почала активніше використовувати їхній досвід. А тепер і самі міжнародні спостерігачі дедалі більше «залежать» від місцевих. Місцеві спостерігачі не тільки надають своїм міжнародним колегам інфраструктурну й логістичну підтримку, але й виконують низку важливих функцій:

- Місцеві спостерігачі краще розуміють ситуацію в регіоні і починають допомагати міжнародним спостерігачам від самого початку місії (ще до відвідин ними країни), надаючи їм докладну інформацію про виборчий процес;
- Місцеві спостерігачі уповноважені не тільки спостерігати за виборчим процесом, але й брати в ньому активну участь. Саме вони, а не міжнародні спостерігачі, відстежують процес вирішення виборчих скарг і продовжують працювати над вдосконаленням виборчого процесу.

Деякі команди місцевих спостерігачів стали настільки професійними, що можуть спостерігати національні вибори без допомоги своїх міжнародних колег, а це значний крок на шляху до становлення демократії. Зараз виборчий процес належить громадянам, оскільки вони беруть в ньому участь не лише як виборці чи кандидати, але і як спостерігачі. Це допомагає підвищити прозорість виборів, змінити політичну культуру і посилити довіру громадян до виборчого процесу.

Які існують основні проблеми?

Багато спостерігачів набули значного досвіду і стали досить впливовими. Водночас проблеми якісного виконання спостерігачами роботи, не втрачають своєї актуальності. Місцеві спостерігачі можуть підвищити свій професіоналізм і незалежність, якщо уважно поставляться до наступних порад:

- Місцевим спостерігачам слід активніше запроваджувати міжнародні

стандарти до своїх методологій спостереження за виборами;

- Місцевим спостерігачам необхідно відповідальніше ставитися до кодексу поведінки, який закликає до безстороннього виконання своїх обов'язків і обмежує звітування чутками та плітками, а виключно фактами і цифрами;
- Місцевим спостерігачам варто не лише подавати висновки, але й оцінювати їх з точки зору національного й міжнародного законодавства та надавати рекомендації щодо вдосконалення майбутніх виборів.

Разом із тим, нейтральність та об'єктивність місцевих спостерігачів часто викликає сумніви, особливо під час виборчих перегонів, де спостерігається високий ступінь змагальності між кандидатами. Місцевих спостерігачів часто залякують, переслідують, пропонують їм хабарі, а деяких навіть притягають до юридичної відповідальності. Спостерігачам перешкоджають у виконанні їхніх обов'язків: спрваджують з виборчих діляниць, погрожують фізичною розправою; погрози іноді отримують навіть їхні друзі та члени родини.

Безперечно, місцеві спостерігачі не повинні ризикувати своїм життям та життям рідних, але вони повинні намагатися виконувати свої обов'язки у відповідності до принципів нейтральності та об'єктивності. Роботу слід розпочати з вибору методології спостереження, відповідально ставитися до спостереження та діяти у відповідності до міжнародних стандартів, і насамкінець – підготувати якісний і зрозумілий звіт. Спостерігач зможе завоювати довіру громадськості і стати своєрідним вартовим, який впливає на виборчий процес, лише коли він буде дотримуватися цих рекомендацій.

Для цього місцеві спостерігачі повинні детально вивчити свої обов'язки та цілі виборчого спостереження і звітування. А для цього потрібна спеціальна методика і детальний план навчання, а використання кодексів поведінки з описом прав та обов'язків місцевих спостерігачів, що ґрунтуються на принципах нейтральності та об'єктивності, повинно стати звичною практикою.

Спостереження за виборчим процесом відіграє надзвичайно важливу роль у збереженні його відповідності принципам виборчої спадщини Європи. Завдання місцевих спостерігачів не зводиться лише до виявлення й викриття махінацій, залагодження недоликів процесу та/або недопущення шахрайства чи зловживань – вони також можуть вносити рекомендації щодо вдосконалення виборів і політичного процесу загалом. Вибори – це справа не лише одного дня, а тому місцеві спостерігачі повинні працювати над

цими завданнями не тільки під час виборів, але й в міжвиборчий період. А міжнародна спільнота, в свою чергу, повинна допомагати їм шляхом підтримки просвітницьких програм для виборців, вдосконалення виборчих списків, зміцнення потенціалу виборчих комісій та/або перегляду виборчого законодавства.

Література:

Норвезький центр прав людини при Університеті Осло: Посібник з моніторингу прав людини (2008 р.). Глава 9, Посібник зі спостереження за виборами

Новітні тактики захисту прав людини/моніторингу виборів (2009 р.)

БДІПЛ ОБСЄ (2010 р.): Посібник зі спостереження за виборами

БДІПЛ ОБСЄ (2003 р.): Посібник для місцевих спостерігачів на виборах

Звіт про вибори

Про який звіт йде мова?

Визначте мету звіту

Перш ніж розпочати спостереження, вирішіть, яким чином ви хочете використовувати зібрану інформацію. Який звіт ви хочете скласти? В чому полягає ваша мета:

- задокументувати те, що відбулося, та/або
- проаналізувати зібрану інформацію, надати висновки та запропонувати рекомендації на майбутнє?

А може, ви хочете зробити все вищезазначене, тобто зафіксувати порушення і запропонувати рекомендації із вдосконалення майбутнього виборчого процесу. За допомогою звітів про події дня перед голосуванням та самого дня голосування ви зможете робити конструктивні коментарі щодо процесу, тоді як звіт про період після дня голосування присвячується аналізу виборчого процесу загалом. Ви можете оприлюднювати свої звіти періодично або у зручний для вас час. «Який би метод місцеві спостерігачі не обрали, вони повинні підготуватися до попередньої заяви та кінцевого звіту після завершення голосування. Ці документи і становитимуть їхню остаточну оцінку виборчого процесу» (Посібник БДІПЛ зі спостереження за національними виборами, стор. 115).

Розрізняйте внутрішній і зовнішній звіт

Звіт – важливий елемент спостереження за виборами. Він буває двох видів: внутрішній і зовнішній. Внутрішній звіт – це робота польових спостерігачів, а зовнішній – основної команди.

- Довгострокові спостерігачі готують щотижневі звіти, що виступають основним джерелом інформації для основної команди. Такі звіти складаються за формою і структурою відповідно до потреб основної команди. Якщо ви спостерігаєте за конкретним заходом до дня голосування, наприклад, мітингом чи форумом на підтримку кандидата, або берете в ньому участь, то вам потрібно без зволікань підготувати поточний звіт щодо цього заходу;
- Короткострокові спостерігачі протягом дня голосування складають декілька звітів за формою, яка визначається заздалегідь. Основна команда аналізує звіти довгострокових та короткострокових спостерігачів і забезпечує необхідну, точну, повну та об'єктивну

інформацію для проміжних звітів, прес-релізів, попередніх заяв і кінцевого звіту.

Передвиборчі звіти:

- щотижневі звіти довгострокових спостерігачів;
- звіти по заходах та проміжні звіти основної команди.

Звіти про день голосування:

- звіти короткострокових спостерігачів/мобільних груп щодо ситуації на виборчих дільницях;
- звіти короткострокових спостерігачів /мобільних груп з конкретних питань (відкриття виборчих дільниць, інциденти);
- СМС-звіти короткострокових спостерігачів щодо процедур дня голосування та/або результатах голосування;
- звіти основної команди щодо паралельного підрахунку голосів (ППГ).

Післявиборчі звіти:

- заява основної команди про попередні результати й висновки;
- кінцевий звіт основної команди.

Цей посібник присвячений створенню проміжних та кінцевих звітів основної команди.

Зверніть особливу увагу на проміжний й кінцевий звіти

Проміжні звіти

На самому початку роботи зі спостереження за національними виборами вам потрібно вирішити, чи будете ви публікувати проміжні звіти. Це залежить від цілей, завдань і строків вашої місії. Основна мета проміжних звітів полягає у вдосконаленні виборчого процесу загалом. Якщо ви хочете вплинути на зацікавлені сторони виборчого процесу до дня голосування, довести до їхнього відома, що за ними спостерігають і заохочують до відповідальної поведінки, оприлюднити всі позитивні та негативні тенденції виборчого процесу, то вам слід обов'язково публікувати проміжні звіти.

В залежності від строків ви можете опублікувати один або більше проміжних звітів.

Перший проміжний звіт може бути більш загальним, його можна присвятити питанням національного законодавства та предмету вашого спостереження (наприклад, порядку управління виборчим процесом).

Як тільки ви починаєте отримувати інформацію з місця подій, в наступних проміжних звітах слід більш детально описати виборчий процес. Крім того, можна навести конкретні приклади й статистику.

«Завдання проміжних звітів полягає в тому, щоби дати місії спостереження за виборами необхідну інформацію, підкреслити позитивні моменти та виявлені недоліки, забезпечити інструмент постійного діалогу з органами влади, збільшити прозорість роботи місії і надати органам влади можливість відреагувати на проблемні моменти до дня голосування».

Джерело: посібник БДІПЛ зі спостереження за виборами (2010 р.), стор. 49.

Кінцевий звіт

Кінцевий звіт – це аналіз усього виборчого процесу, за яким ви спостерігали. Кінцевий звіт містить більше статистики, аніж окремих прикладів. В залежності від сфери вашого спостереження та наявних ресурсів, такий звіт може охоплювати ряд питань виборчого законодавства, організації виборів, реєстрації виборців та кандидатів, виборчої кампанії, ЗМІ, дня голосування, підбиття підсумків голосування та/або вирішення суперечок. Кінцеві звіти часто публікують через кілька місяців після дня голосування. Якщо публікація звіту затягується, то громадськість втрачає до нього інтерес: через три місяці після голосування вплинути на виборчий процес, який завершився вже неможливо. Однак можливо вплинути на майбутні вибори. Отже, кінцеві звіти – це довгострокові рекомендації із вдосконалення виборчого законодавства й процедур, організації виборів та/або навчання спостерігачів. Всі ці питання висвітлюються в частині висновків та рекомендацій до кінцевого звіту.

«Кінцевий звіт забезпечує загальну оцінку виборчого процесу. Зокрема, у звіті наводяться висновки місії щодо процесу, а саме наскільки він був проведений у відповідності до зобов'язань в рамках ОБСЄ, інших міжнародних стандартів демократичних виборів та національного законодавства. Що не менш важливо, він містить конкретні конструктивні рекомендації для органів влади країни спостереження щодо вдосконалення виборчого процесу чи приведення його в більшу відповідність із зобов'язаннями ОБСЄ».

Джерело: посібник БДІПЛ зі спостереження за виборами (2010 р.), стор. 95.

Пам'ятайте, ваші звіти є публічними

Основна відмінність між звітами спостерігачів та звітами основної команди полягає в тому, що основа команда готує звіти, які будуть представлені на широкий загал, тоді як звіти короткострокових і довгострокових спостерігачів призначені виключно для внутрішнього використання. В публічних звітах не повинно бути жодних помилок. Після оприлюднення ці звіти стають джерелом інформації для різноманітних зацікавлених сторін виборчого процесу: ЗМІ, політичних партій, громадських організацій та міжнародної спільноти, і тоді вже не можна буде виправити допущені помилки. Кожне речення й кожне слово треба зважувати з точки зору його потенційного впливу на різні цільові групи. Перш ніж публікувати будь-яку інформацію, слід уважно її перевірити. Інакше вже на першому етапі виявиться, що ваші висновки ненадійні, і це може похитнути довіру до всього виборчого спостереження.

Знайте свою цільову аудиторію

Чітко визначте, для кого ви пишете звіт. Хто його основна аудиторія? Для кого він призначається: для держави в цілому, конкретних владних органів, політичних партій, для громадськості чи міжнародної спільноти?

Аби успішно донести інформацію до цільової аудиторії і знайти оптимальну структуру звіту, необхідно відповісти на ряд запитань. Якщо ваша основа цільова аудиторія – це конкретна державна установа, наприклад, виборча комісія чи парламент, то вам слід зосередитися на питаннях, що знаходяться в компетенції цієї установи, наприклад, вдосконалення виборчого законодавства, правил та процедур. Тоді всі викладені у звіті зауваження, висновки й рекомендації слід пов'язувати

з конкретними положеннями виборчого законодавства, які ви рекомендуєте доопрацювати. Якщо ж ви готуєте звіт для міжнародної спільноти, варто зосередитися на міжнародних стандартах і висвітлити такі питання як рекомендації ЄС в контексті процедур вступу. Можна прокоментувати побажання інших міжнародних партнерів, які прямо чи опосередковано стосуються виборів у відповідній країні.

В більшості випадків ваші звіти будуть призначатися для всіх чи для більшості вищеназваних суб'єктів, тому намагайтеся робити їх збалансованими, цікавими, корисними й достатніми для задоволення потреб широкої аудиторії.

Подумайте, яким чином ви будете доносити інформацію до своєї аудиторії

Якими мовами ви будете публікувати звіти?

Врахуйте ситуацію в країні та наявні ресурси. Як мінімум, слід опублікувати звіт офіційною державною мовою. Безперечно, великим плюсом буде публікація звіту мовами національних меншин (якщо такі є) або офіційними мовами країни чи регіону. Якщо ви плануєте представити звіт міжнародній спільноті, то неодмінно треба перекласти його англійською.

Яким чином ви будете поширювати звіти?

Після публікації кожного проміжного звіту варто робити прес-реліз із оприлюдненням його головних висновків. Пам'ятайте, що ЗМІ зазвичай просто відтворюють інформацію прес-релізу і мало хто заглиблюється в сам звіт. Слід також подумати, чи варто робити прес-реліз щодо кінцевого звіту. Загалом варто врахувати можливість використання всіх можливих каналів розповсюдження інформації та застосовувати всі доступні ІТ-інструменти та інші засоби.

Звіти можна доводити до відома громадськості наступними шляхами:

- *Прес-релізи* – не робіть їх довгими за одну сторінку;
- *Прес-конференції* – ретельно продумайте дату, час та місце заходу, підготуйте збірку матеріалів для всіх його учасників (звіт, прес-реліз та інші необхідні документи);
- *Електронні повідомлення* – на час своєї місії зробіть списки розсилки для державних посадовців, політичних партій, ЗМІ, міжнародної спільноти та громадських організацій. Підготуйте текст основного повідомлення для кожної цільової групи і надсилайте його разом зі звітом;

- *Інтернет* – розповсюджуйте свою інформацію через свій веб-сайт та веб-сайти інших організацій, а також через соціальні мережі;
- *Робочі групи на рівні уряду/посольств* – намагайтеся налагодити контакти з робочими групами на рівні міжнародних організацій та посольств.

При розповсюдженні електронного варіанту звіту завжди використовуйте поширені і захищені від редагування змісту формати, наприклад pdf.

Якщо у вашому розпорядженні є необхідні ресурси, подумайте про видання невеликих брошур. У брошурах можна викласти адаптований варіант ключових висновків вашого звіту і поширювати його серед звичайних громадян. Використовуйте малюнки та інші інструменти, що спрощують сприйняття інформації. Наприклад, якщо ви хочете поширити брошуру серед молоді, оберіть відповідний стиль і викладіть висновки таким чином, аби в них йшлося про участь молодих людей у виборчому процесі.

Як планувати звіт ?

Заздалегідь визначте свою сферу виборчого спостереження

Перш ніж розпочинати роботу, вирішіть, за чим саме ви хочете спостерігати: роботою органів, що відповідають за проведення виборів, використанням адміністративних ресурсів, роботою ЗМІ щодо висвітлення виборчого процесу чи конкретними випадками?

Коли ви обрали сферу спостереження (наприклад, виборчі порушення), ознайомтеся з досвідом вирішення аналогічних питань під час попередніх виборів: які основні проблеми виникали в даній сфері (наприклад, побиття активістів політичних партій) якими були основні висновки (наприклад, недоліки законодавства) та рекомендації (наприклад, створення спеціальних команд із вирішення виборчих спорів). Також звернуть увагу на поточну ситуацію: які основні настрої панують зараз серед громадян, чим вони занепокоєні (наприклад, залякуванням вчителів).

Ваша сфера виборчого спостереження

Законодавча та інституційна база

Які закони регулюють виборчий процес і як саме? Чи відповідають ці закони міжнародним стандартам? Чи містять вони проблемні положення? Як і коли готувалися та приймалися ці закони?

Організація виборів

Яка структура і склад виборчих комісій? Яка процедура призначення та відбору їхніх членів? Чи можна загалом вважати виборчі комісії незалежними і безсторонніми? Чи можуть офіційні спостерігачі вільно відвідувати засідання виборчих комісій? Чи користуються виборчі комісії довірою громадськості? Чи вдається комісіям працювати на принципах консенсусу, довіри та колегіальності? Яким чином організоване навчання і атестація членів комісій? Чи мають вони план дій та графік заходів?

Реєстрація кандидатів

Чи поважається право громадян бути обраними на виборні посади? Чи можна вважати процедуру реєстрації партій та кандидатів відкритою, прозорою, чесною та вільною від дискримінації?

Списки виборців

Хто складає списки виборців? Наскільки вони повні і точні? Чи користуються вони довірою громадськості? Чи є якась незалежна установа, яка перевіряє списки виборців?

Політичне середовище

Хто бере участь у виборах? Чи існують якісь перешкоди для кандидатів? Чи гарантує держава рівні можливості для партій та кандидатів? Як організована передвиборча кампанія? Яка загальна атмосфера, чи є вона спокійною, позбавленою напруги, тиску та залякування?

Політичні партії, кандидати та фінансування передвиборчої кампанії

Чи є фінансування передвиборчої кампанії партій та кандидатів прозорим? Чи є фінансування діяльності виборчих комісій прозорим?

Середовище ЗМІ

Чи дотримуються ЗМІ виборчого законодавства? Чи мають партії та кандидати достатню кількість ефірного часу для оприлюднення своїх політичних звернень? Чи отримують виборці достатню кількість інформації, щоби зробити інформований вибір при голосуванні?

Чи здійснюють основні державні й приватні канали збалансоване висвітлення політичних питань? Чи поважається свобода й незалежність ЗМІ? Як впливають на виборчий процес соціальні ЗМІ?

Участь жінок

Чи існують перешкоди для участі жінок у виборчому процесі в якості виборців чи кандидатів? Чи передбачає виборче законодавство спеціальні гарантії включення жінок до партійних списків (так звані «жіночі квоти»)? Яким чином висвітлюють жінок-кандидатів у ЗМІ: зі стереотипами чи без? Чи мають жінки доступ до виборчих дільниць нарівні з чоловіками?

Національні меншини

Чи можуть національні меншини брати участь у виборах? Чи існують механізми, що посилюють їхню репрезентацію? Чи мають виборці, що походять з національних меншин, рівні можливості навчання та доступу до необхідної інформації? Чи можуть вони входити до складу виборчих комісій? Чи мають вони рівний доступ до інформації про вибори?

Спостереження за виборами

Хто буде спостерігати за виборами: міжнародні та/або місцеві спостерігачі, зацікавлені чи незацікавлені особи? Чи будуть залучатися довгострокові спостерігачі? Чи будуть в день голосування залучатися мобільні або стаціонарні команди короткострокових спостерігачів? Чи охоплюють вони всю територію, де проходять вибори? На який строк залучаються спостерігачі? Чи мають вони доступ до виборчих комісій усіх рівнів?

Період після завершення голосування

Яким чином було організовано процедуру підбиття підсумків та оголошення результатів голосування? Чи дотрималася виборча комісія всіх передбачених законодавством строків? Чи подавалися важливі скарги, що можуть вплинути на результати виборів? Яким чином вони опрацьовувалися? Чи потрапили якісь з них до суду? Чи призначалися повторні вибори в окремих районах?

Визначте міжнародні стандарти, на які будете посилалися

Яку б сферу спостереження ви не обрали, визначте пов'язані з нею міжнародні стандарти. Така необхідність пояснюється тим, що ви повинні робити свої висновки не тільки з точки зору національного законодавства, але й з точки зору міжнародних стандартів. Ключові

принципи міжнародних стандартів відображено в Кодексі Венеціанської комісії з належної практики у виборчих справах та у зобов'язаннях в рамках ОБСЄ.

- Кодекс Венеціанської комісії з належної практики у виборчих справах визначає такі п'ять засад виборчої спадщини Європи: *загальність, рівність, вільність, таємність і безпосередність виборчого права*. Крім того, він передбачає, що вибори мають відбуватися періодично, а умовою втілення цих принципів є повага до основоположних прав, регуляторних рівнів, стабільності виборчого законодавства, процесуальних гарантій та виборчої системи загалом.
- Зобов'язання в рамках ОБСЄ наголошують на наступних принципах: *періодичні, нефальсифіковані, вільні та чесні вибори; загальне та рівне виборче право, таємне голосування, чесний підрахунок голосів та оголошення результатів*.

Наприклад, ви вирішили звітувати про виконання наступного міжнародного стандарту: «Державні ресурси не можуть нечесно використовуватися на користь якогось одного кандидата». У такому випадку у своєму звіті вам необхідно зробити посилання на цей стандарт. Для цього потрібно зробити розділ «Використання адміністративних ресурсів», дати в ній загальну оцінку даної проблеми, навести конкретні факти, що були зафіксовані вашими спостерігачами. Наприклад: інфраструктурні проекти місцевих органів влади, що фінансувалися за рахунок муніципальних бюджетів, було подано як особисті досягнення кандидатів у таких районах: (наведіть приклади); громадські будівлі й приміщення, переважно театри, громадський транспорт і футбольні стадіони часто використовувалися для проведення заходів на підтримку кандидата чи політичної партії (наведіть приклади); місцева адміністрація організувала заходи в рамках передвиборної кампанії для місцевих провладних партій (приклади); відкриття навчального року було використано для передвиборної агітації (приклади).

Перш ніж розпочинати спостереження, продумайте структуру звіту

Не відкладайте підготовку звіту аж до завершення виборів. Чим раніше ви почнете його писати, тим краще. Продумайте структуру своїх звітів наперед, до початку спостереження. Розділ «Зміст» підготуйте заздалегідь. Нижче наводиться базовий план, який можна використовувати для написання будь-якого звіту про вибори.

Базова структура звіту про вибори

Вступ: основний предмет спостереження, наприклад, використання адміністративних ресурсів.

Методологія: набір експертів, навчання спостерігачів (наприклад, детальний розгляд особливостей використання адміністративних ресурсів), направлення їх на стратегічно важливі точки (наприклад, приймальня мера).

Основна частина: опис відповідного законодавства, виклад основних тенденцій та порушень, наприклад, у сфері використання адміністративних ресурсів.

Висновки та рекомендації: наголошення на необхідності дотримання відповідного міжнародного стандарту з боку всіх зацікавлених сторін.

Подумайте, яку інформацію вам необхідно зібрати для підготовки проміжного та кінцевого звітів. В залежності від цього розподіліть завдання і сплануйте навчання своїх спостерігачів.

«Перш ніж розпочинати спостереження, слід обміркувати різні можливі висновки. Слід заздалегідь провести мозковий штурм і визначити особливості звітування про можливі ситуації. Необхідно прорахувати різні варіанти розвитку подій та оцінити відносну ймовірність реалізації кожного з них. Якщо обдумати ці питання на початку моніторингу і час від часу переглядати обрану стратегію і тактику, місцеві спостерігачі будуть краще підготовлені до виконання завдань і зможуть ефективніше використовувати зібрану інформацію».

Джерело: посібник БДІПЛ для місцевих спостерігачів (2003 р.), стор. 116

Починайте писати звіт задовго до кінцевого терміну

До написання звіту можна приступати одразу після того, як ви визначитися зі сферою спостереження і склали план звіту.

Перший проміжний звіт містить, як правило, базову інформацію про законодавство, виборчу систему й учасників виборчого процесу. Ця інформація відома заздалегідь, тобто ще до того, як ви почнете отримувати дані з місць, і тому її можна одразу вносити до звіту. Те саме стосується й кінцевого звіту. Більшу частину звіту можна підготувати

ще до дня голосування. Для цього можна описати предмет і методику спостереження, підсумувати відповідне законодавство, викласти основні тенденції та порушення і навіть запропонувати перші висновки й рекомендації.

Завчасно сплануйте строки публікації своїх звітів

Складіть графік публікації звітів, визначте їхню кількість, дати та осіб, що відповідають за кожен із заходів.

Кількість звітів, їхня публікація і дати оприлюднення залежать від різноманітних обставин: строків спостереження, можливостей вашої команди, а також розкладу виборчого процесу.

Випуск проміжних звітів можна прив'язати до ключових подій в рамках виборчого процесу, наприклад, до завершення реєстрації виборців чи політичних партій або завершення строків оскарження. Звіти можна публікувати з певною періодичністю і без прив'язки до розкладу виборчого процесу, наприклад, кожні три тижні чи кожні два місяці.

Кінцеві звіти, що являють собою повну і загальну оцінку виборів, варто публікувати приблизно за шість тижнів після завершення виборчого процесу, але не пізніше трьох місяців з дня голосування.

Випуск звітів можна поєднати з виходом кількох самостійних прес-релізів. Такі прес-релізи – це по суті невеличкі фактичні звіти, зазвичай з конкретних питань: раптові зміни виборчого законодавства, гучні виборчі скандали, важливі судові рішення тощо.

Для забезпечення максимального висвітлення вашого звіту у ЗМІ слід заздалегідь оголосити про його вихід і підготувати прес-реліз із коротким описом найважливіших висновків.

Обміркуйте обсяг свого звіту

Ваш звіт не повинен бути надто великим. Жоден читач не прочитає сотні сторінок, навіть якщо він глибоко зацікавлений в отриманні інформації. Не марнуйте зусиль і двічі подумайте, що важливо, а що ні, чи варто перерахувати всі зафіксовані випадки чи можна згадати лише кілька найважливіших? Чи треба занурюватися в кожную подробицю чи краще назвати лише основні тенденції? Загалом проміжні звіти не повинні перевищувати 10 сторінок, а кінцеві – 50 (із використанням довільних налаштувань відступів і 12-ого розміру шрифту). Статистичні дані можна перенести в додатки, і з ними ознайомляться ті, кому це цікаво і хто

захоче заглибитися в матеріал чи отримати додаткову інформацію. Це може бути опис конкретних випадків, результати голосування, судові рішення.

Як побудувати звіт про вибори?

Як виглядає звіт?

Використовуйте чітку схему для подання інформації читачу

Існує ряд прийомів подання інформації. Найкраще буде поєднувати наступні прийоми:

- *Опис.* Опишіть, що сталося: коли, де і з ким. Подробиці допоможуть читачу зрозуміти обставини ситуації.
- *Хронологічний/послідовний виклад.* Опишіть події в порядку, в якому вони відбувалися, від початку і до кінця. Використовуйте сигнальні слова, що відображають послідовність подій: спочатку, потім, насамкінець. Вказуйте дату і час.
- *Порівняння/протиставлення.* Використовуйте порівняння для того, щоб підкреслити нововведення у сфері виборчого законодавства, зміни, які відбулися в порівнянні з попередніми виборами, збільшення чи зменшення кількості виборчих інцидентів.
- *Вирішення проблеми.* На основі свого аналізу та ключових висновків запропонуйте рекомендації для вдосконалення виборчого процесу.

Продумайте структуру свого звіту

Будь-який звіт про вибори слід робити за наступним планом:

Базова структура будь-якого звіту про вибори

Титульна сторінка. Наведіть основну інформацію про звіт: назву, вибори, про які ви звітуєте (президентські, парламентські, місцеві), період звітування, назву і логотип вашої організації, дату публікації звіту.

Зміст. Наведіть огляд розділів звіту та вкажіть сторінки.

Вступ. Назвіть основний предмет вашого звіту (організація виборів, фінансування передвиборної кампанії, процедури дня голосування тощо), міжнародні стандарти, на які ви посилаєтесь, а також вид звіту (проміжний чи кінцевий).

Методологія. Опишіть методологію спостереження: залучення експертів, навчання спостерігачів, направлення їх у стратегічно важливі місця, технологій, які використані (наприклад, паралельний підрахунок голосів – ППГ).

Основна частина. Зробіть огляд відповідного законодавства і розкажіть про основні тенденції виборчого процесу. Робіть заголовки і підзаголовки, які відображають зміст кожної частини.

Висновки й рекомендації. Наведіть короткий опис своїх висновків, але не додавайте нових аргументів чи доказів. Зробіть посилання на міжнародні стандарти. На основі своїх висновків запропонуйте поради/рекомендації, які дозволять привести майбутні вибори у відповідність до міжнародних стандартів.

Інформація про вашу організацію. На останній сторінці підсумуйте історію вашої організації, вашу місію/стратегію, а також джерела фінансування вашої діяльності щодо спостереження за виборами.

Вкажіть період, який охоплює ваш звіт

На першій сторінці, а також у самому звіті зазначте інформацію про період, який охоплює ваш звіт. Зазвичай проміжні звіти охоплюють період від двох тижнів до двох місяців, а кінцеві звіти – увесь період спостереження за виборами.

Складіть табличку «Зміст»

Кожен звіт поділяється на формальні розділи. Ці розділи відображаються у змісті, який забезпечує огляд інформації та допомагає читачам знаходити потрібні частини звіту.

Робіть заголовки

Поділіть текст на розділи і придумайте для них чіткі заголовки. За допомогою заголовків та підзаголовків читач повинен чітко зрозуміти, про що йдеться у відповідних розділах. Заголовки повинні бути нейтральними та не відображати оцінку виборчого процесу.

Знайдіть оптимальне поєднання тексту, таблиць і графіки

Найважливіші речі слід подавати письмово. Не зловживайте візуальними засобами на зразок графіків і таблиць. Для наочності первинної інформації можна використати кругову діаграму чи стовпчиковий графік, але в жодному разі не можна залишати їх без пояснень. Читач повинен розуміти чому ця інформація важлива. Це може бути відображення кількості інцидентів та періоду, коли вони сталися, демонстрація присутності учасників виборчих перегонів у ЗМІ в пікові години ефірного часу, порівняння даних паралельного підрахунку голосів з офіційними результатами голосування.

Можна додати цікаві графічні зображення, але тут головне не перестаратися. Основні факти слід подавати переважно в письмовому вигляді. Якщо ви вирішили використовувати зображення, уважно подумайте, які саме. Пам'ятайте про захист персональних даних та приватності інших осіб (див. Рада Європи (1980 р.): Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних).

Як виглядає кінцевий звіт?

Кінцевий звіт повинен містити основні елементи будь-якого звіту: анотацію, зміст, вступ, висновки, рекомендації та інформацію про організацію, що його підготувала.

Крім того, він повинен включати наступні елементи:

Варіант структури кінцевого звіту про вибори

- Титульна сторінка
- Зміст
- Анотація
- Вступ та висловлення подяки
- Політичний контекст
- Аналіз законодавчої бази
- Аналіз процесу реєстрації виборців та/або результатів перевірки списків виборців
- Організація виборів
- Спостереження за реєстрацією кандидатів
- Спостереження за виборчою кампанією
- Моніторинг ЗМІ
- Участь у виборах національних меншин, жінок, голосування осіб з обмеженими можливостями
- Спостереження за голосуванням, підрахунком голосів та підбиттям підсумків голосування
- Офіційні результати і коментарі
- Вирішення скарг та ефективність їхнього розгляду судами
- Висновки та рекомендації
- Інформація про організацію, що здійснювала спостереження за виборами

Ви не зобов'язані суворо дотримуватися наведеного плану. Якщо ви вирішили присвятити звіт якомусь конкретному питанню виборчого процесу, ви цілком можете обмежитися цим питанням.

Визначте основу думку

Чітко визначте основну думку звіту. Для цього вкажіть міжнародні стандарти, за якими ви оцінюєте вибори. Опишіть, яких міжнародних стандартів було дотримано, які частково, а які не дотримано взагалі. Ви не повинні оцінювати вибори на предмет їхньої «чинності».

В кінцевому звіті слід зазначити, наскільки виборчий процес користувався довірою виборців та кандидатів, наскільки держава продемонструвала політичну волю в проведенні, насправді, демократичних виборів.

«Два тури президентських та місцевих виборів пройшли у відповідності з основними стандартами ОБСЄ та іншими міжнародними стандартами демократичних виборів. Поліція діяла ненав'язливо, але конструктивно, і це додавало впевненості та сприяло спокійному голосуванню. Загалом вибори були організовані професійно та прозоро. Спостерігалися деякі очевидні проблеми, зокрема, скарги на залякування виборців упродовж передвиборного періоду».

або

«Парламентські вибори пройшли в атмосфері змагальності та прозорості і були добре організовані по всій країні, але деякі моменти заслуговують на окрему увагу. У день голосування виборці могли вільно висловити своє волевиявлення в мирній атмосфері, хоча політичні партії повідомляли про окремі незначні порушення».

або

«Парламентські вибори стали важливим кроком в напрямку ствердження традиції демократичних виборів у відповідності до стандартів ОБСЄ та зобов'язань в рамках Ради Європи, але окремі ключові моменти потребують подальшого доопрацювання. Вибори були змагальними і проходили за активної участі громадян в передвиборчій кампанії, в тому числі в масових мітингах. Разом із тим, атмосфера була поляризована й напружена, а кампанія супроводжувалася використанням жорсткої риторики та кількома випадками насильства. Під час кампанії часто обговорювалися чесноти нинішньої влади з одного боку та приватні кошти з іншого, а не конкретні політичні платформи та програми».

Порівняйте ці вибори з попередніми

Оцінюючи вибори, ви можете прокоментувати, наскільки в процесі їхнього проведення був врахований попередній досвід. Це можна зробити за допомогою посилання на відповідні звіти міжнародних та місцевих спостерігачів, порівняння фактів (наприклад, кількість кандидатів, інцидентів під час дня голосування, результатів виборів); аналізу проведених змін (наприклад, у сфері виборчого законодавства та виборчої системи, навчання членів виборчих комісій, розгляду скарг органами влади).

На початку звіту наведіть короткий опис ключових висновків

На початку звіту можна дати короткий опис основних проблем/випадків, що були зафіксовані під час виборчого процесу. Це буде цікаво для більшості читачів.

Нижче наведено перелік ключових фраз, які можуть використовуватися для створення такого опису:

Зміни до Конституції та Єдиного виборчого кодексу востаннє вносилися...

Адміністративна організація виборів здійснювалася за допомогою трирівневої системи виборчих комісій, що склалися з...

Підготовка виборчих списків здійснювалася...

Реєстрація кандидатів була, загалом, недискримінаційною і прозорою...

Виборча кампанія пройшла в умовах надзвичайно поляризованої політичної атмосфери...

Часто не вдавалося відстежити чітку межу між державними та партійними органами...

Загалом ЗМІ передавали виборцям широкий спектр політичних поглядів, сприяючи формуванню інформованого вибору...

Нещодавно процедури оскарження та апеляції було спрощені і частково роз'яснені...

Загалом день голосування пройшов спокійно...

Спостерігачі позитивно оцінили процес підбиття підсумків на виборчих дільницях...

Протягом дня голосування було подано приблизно 800 скарг на порушення виборчого законодавства. Скарги стосувалися різноманітних недоліків процесу голосування, підрахунку голосів та підбиття підсумків.

Наведіть аналіз зібраної інформації

В кінцевому звіті наводиться аналіз усіх аспектів виборчого процесу, що потрапили в поле спостереження. Це має бути саме аналіз процесу, а не перелік окремих випадків.

Уникайте описів на зразок:

Можливий підкуп виборців в м. Душеті Зурабом Отіашвілі

27 серпня поточного року Інформаційний центр Мцхета-Мтіанеті повідомив про можливий підкуп виборців з боку Зураба Отіашвілі. Згідно звіту та інформаційного повідомлення на офіційному веб-сайті Душетського муніципалітету...

Можливий підкуп виборців в м. Поті Тенгізом Сарішвілі

6 та 11 вересня поточного року інформаційне агентство «Інфо 9» опублікувало на своєму веб-сайті два повідомлення про зустріч Тенгіза Сарішвілі, кандидата в члени парламенту від Об'єднаного національного руху за системою прямих виборів, у виборчому окрузі № 70 в м. Поті...

Можливий підкуп виборців в м. Ланчхуті Гією Гогуадзе

20 вересня поточного року о 15:00 в інформаційній програмі Дев'ятого каналу вийшов сюжет про підкуп виборців у Ланчхутському виборчому окрузі № 61 Кетуною Цінцадзе, яка представляє Гіоргі Гогуадзе...

В кінцевому звіті необхідно коротко описати зафіксовані випадки, тобто навести інформацію про їхню кількість та прийняті рішення. Конкретні справи слід згадували лише в тому випадку, якщо вони дійсно вирізняються з-поміж інших справ чи мають особливо негативні наслідки для виборчого процесу.

Справу можна описати наступним чином:

Прокуратура відкрила провадження з семи випадків підозри в підкупі виборців. У двох випадках було винесено рішення про вилучення майна та арешт підозрюваних. Правова основа такого рішення викликає сумніви...

В іншому випадку М.К. було заарештовано за підозрою у підкупі виборців у липні, до початку виборчого процесу. Під час перебування в ув'язненні він став кандидатом...

За інформацією спостерігачів жоден з семи випадків підозри в підкупі виборців не розглядався судом по суті і нікого з підозрюваних не засудили за цим обвинуваченням...

Запропонуйте рекомендації

За допомогою рекомендацій ви зможете донести свої погляди до відома

громадськості і запропонувати план дій. Рекомендації – це пропозиції із вдосконалення виборчого процесу загалом чи окремих його елементів. Рекомендації виносяться для того, щоби змінити виборчий процес та привести його у повну відповідність до Кодексу належної практики Венеціанської комісії, зобов'язань в рамках ОБСЄ та інших міжнародних стандартів в галузі демократичних виборів (див. останній розділ цього посібника).

Чому важливо планувати спостереження для написання звіту?

Знайдіть час і ресурси для проведення належного планування

Спостереження за виборами – складний проект, що вимагає серйозної роботи, знань і професіоналізму. Для його реалізації потрібні люди, кошти, логістика і політики. Щоби спостереження було ефективним, спостерігачі та організації повинні розпочинати його з підготовки робочого плану. План має бути гнучким, щоб його можна було скоригувати на випадок непередбачуваних обставин, які можуть виникнути під час спостереження. Робочий план – це перелік цілей, завдань, заходів та очікуваних результатів. Дуже важливо, щоби він містив дані про необхідні людські та фінансові ресурси, а також графік заходів.

Після затвердження план виконує функцію путівника по заходах, що будуть реалізовані з метою досягнення поставлених цілей. План має бути написаний таким чином, щоб опис цілей, результатів та обґрунтування заходів було зрозумілим як для членів проектної команди, так і для будь-яких інших осіб. Перш ніж розпочинати розробку плану, організація повинна взяти до уваги вид виборів, оскільки це може мати вирішальний вплив на вибір методик спостереження за виборчим процесом. В залежності від того, які це вибори (президентські, парламентські, місцеві чи референдум), можуть знадобитися різні підходи. Тому першим кроком в процесі підготовки плану буде оцінка потреб.

Проведіть оцінку потреб

Оцінка потреб проводиться для того, щоби визначити, які елементи виборчого процесу потребують додаткової уваги. Під час спостереження їм слід надати пріоритет. Перевірте різні джерела і сформуйте зважений погляд на ситуацію, враховуючи регіональний підхід. Запишіть найважливіші результати вашого оцінювання. Зверніться до наступних джерел:

- Звіти про попередні вибори. Це допоможе вам зрозуміти, наскільки були виконані попередні рекомендації;
- Останні зміни в чинному законодавстві;
- Інтерв'ю з ключовими зацікавленими сторонами: виборчими комісіями та іншими органами влади, політичними партіями, відомими юристами та медіа експертами, профільними громадськими

організаціями, які опікуються питаннями прав жінок, національних меншин, прав людини та питаннями протидії корупції.

- Інтерв'ю з міжнародними спостерігачами.

Проаналізуйте свої можливості

Яка сфера, обсяг та строки спостереження будуть для вас оптимальними?

Сфера. Які спостереження може здійснювати ваша організація? Її спеціалізація? Ви можете присвятити звіт аналізу правової бази; формуванню, ефективності та неупередженості/прозорості роботи виборчих комісій; процедурам оскарження та апеляції, реєстрації партій та кандидатів, реєстрації виборців; передвиборній кампанії, в тому числі її фінансуванню та висвітленню в ЗМІ; дню голосування, результатам голосування, розгляду скарг у судах.

Обсяг. Вид виборів може мати вирішальний вплив на методологію спостереження і стати важливим чинником, що впливає на розподіл роботи між спостерігачами на передвиборній стадії. В залежності від того, чи це президентські, парламентські, місцеві вибори або загальнонаціональний референдум, можуть знадобитися різні підходи. Скільки коштів є у вашому розпорядженні? Чи маєте ви достатнє фінансування? Скільки спостерігачів ви можете залучити? Які спостерігачі вам потрібні: зацікавлені чи незацікавлені, мобільні чи стаціонарні, короткострокові чи довгострокові, координатори, основа команда. Скільки спостерігачів вам потрібно? Плануєте ви охопити всю територію країни чи зосередитися на показових регіонах або одному з них?

Строки. Яку частину виборчого процесу ви плануєте спостерігати: увесь період чи лише день голосування?

Підготуйте чіткий план дій

Коли ви оцінили свої потреби, переходьте до розробки плану дій. Якщо до вашої команди входять представники різних суспільних груп, то слід організувати загальну зустріч для обміну поглядами та формуванню спільного бачення проекту. Під час цієї зустрічі варто розглянути наступні питання:

Мета. Що саме ви хочете спостерігати в рамках виборчого процесу і яких результатів очікуєте? Це може бути підвищення громадської

довіри, виявлення та виправлення недоліків, вдосконалення виборчого законодавства, зміцнення довіри до списків виборців, посилення участі жінок у виборчому процесі в якості кандидатів та виборців.

Цілі. Які цілі ви ставите перед собою, беручи до уваги обрану мету? Наприклад, виявити помилки в списках виборців; нагадати партіям про відповідальність, передбачену кодексом поведінки; доповісти про випадки насильства, пов'язані з виборчим процесом; підвищити обізнаність виборців щодо виборчого процесу; провести спостереження за процедурами дня голосування; звернути увагу на необхідність прийняття нового виборчого законодавства.

Заходи. Які конкретні заходи ви хочете організувати? Варіанти: радіо кампанія, присвячена реформам виборчого законодавства; перевірка виборчих реєстрів; дослідження порядку призначення членів виборчої комісії; цільове спостереження за процедурами дня голосування; паралельний підрахунок голосів; моніторинг скарг та апеляцій на порушення виборчого законодавства.

Очікувані результати. Які конкретні наслідки ви очікуєте? Які цілі ви перед собою ставите, якої мети хочете досягти? Наприклад, підвищити інформованість виборців та рівень їхньої участі в голосуванні, підготувати звіт за процедурами дня голосування, скласти перелік виборчих інцидентів і описати, яким чином органи влади на них реагували.

Після визначення мети, цілей, заходів та очікуваних результатів можна переходити до складання стратегічного плану на їхній основі. В плані необхідно визначити реалістичну мету і цілі, передбачити розумні строки та вказати наявні ресурси.

Складіть графік заходів

Після визначення мети, цілей та заходів обов'язково складіть графік своєї роботи. Такий графік допоможе побачити, наскільки реалістичними є ваша мета і цілі, і яким чином їх можна досягти. Не забудьте включити туди наступну інформацію:

Календар заходів. Пов'яжіть ваші заходи з подіями в рамках виборчого процесу.

Кінцеві строки з пошуку фінансування. Пам'ятайте, що проектні пропозиції необхідно подавати донорам в межах встановлених строків.

Розклад тренінгів. Виділіть моменти, які необхідно пояснити спостерігачам, на що слід звертати увагу і як треба заповнювати форми.

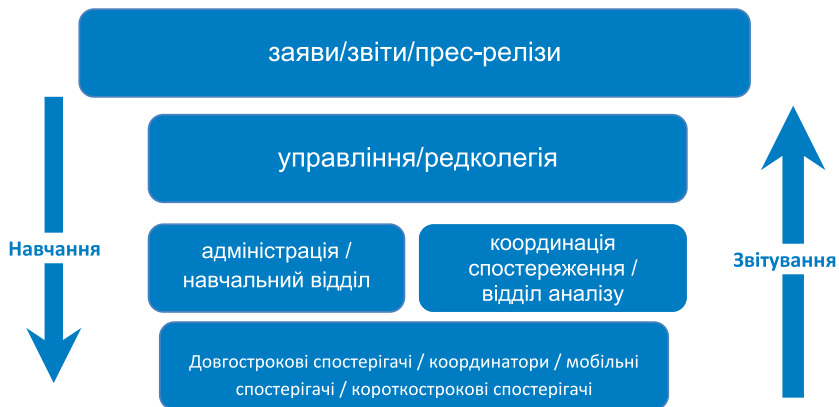
Графік випуску звітів. Розподіліть обов'язки між членами команди: хто і яку інформацію надає, коли її подають до звіту. Встановіть розумні строки. Наприклад, для довгострокових спостерігачів це може бути двічі на тиждень.

Створіть ефективну систему звітування

Для підготовки кінцевого результату вкрай важливо організувати точне і вчасне внутрішнє звітування. Ваші спостерігачі на місці повинні збирати об'єктивну інформацію і точно та регулярно передавати її регіональним координаторам, а координатори повинні аналізувати інформацію і передавати її основній команді.

У випадку надзвичайних ситуацій чи суттєвих порушень чинного національного законодавства та/або міжнародних стандартів ваші польові спостерігачі повинні негайно повідомити про це головний офіс. Це можна зробити по телефону або за допомогою надсилання термінового повідомлення.

Нижченаведена схема пояснює зв'язок між навчанням спостерігачів і порядком звітування. Ваші спостерігачі зможуть передавати головному офісу якісну інформацію лише в тому випадку, якщо їм добре пояснили, як організоване звітування. В свою чергу, команда головного офісу на базі інформації спостерігачів з місця зможе готувати об'єктивні, неупереджені і точні звіти.

Створіть ефективну систему комунікацій

Для спостереження за виборами використовуються різноманітні комунікаційні технології, що дозволяють швидко передавати інформацію в будь-яку точку країни, наприклад, висновки спостерігачів, зроблені під час дня голосування. Це можуть бути стаціонарні та мобільні телефони, факсові апарати, комп'ютери чи поєднання цих засобів. Яку б технологію ви не обрали, пам'ятайте, що мережа може працювати з перериваннями чи перенавантаженнями. Тому слід продумати запасні варіанти і повідомити про них свою команду. Іноді може виникати необхідність передати інформацію за допомогою автомобіля чи в інший спосіб.

Яким чином робота спостерігачів впливає на якість звітів?

Існує безпосередній зв'язок між роботою спостерігачів і якістю ваших звітів

Чим більше спостерігачі знають про контекст виборів, там глибше вони розуміють свої обов'язки, завдання і вимоги кодексу поведінки, краще розуміють, як поводитися в кризових ситуаціях і якісніше звітують про виборчий процес. Чим точніше вони відображають факти, тим впевненіше ви зможете посилатися на них у своєму звіті.

Відповідально поставтеся до вибору спостерігачів на місцях

Уважно обміркуйте, яким чином ви будете відбирати спостерігачів для виконання роботи в рамках місії спостереження. Вам потрібно буде відібрати і координувати велику кількість волонтерів. Найкращий спосіб це зробити – це знайти в кожному регіоні надійні соціальні групи, яким може бути цікаво взяти участь у моніторингу на партнерських засадах. При цьому можуть виникати наступні питання:

- Який масштаб вашої організації: ви дієте лише в столиці чи маєте регіональні відділення або зв'язки?
- Чи є у вас волонтерська база з попередніх разів? Чи є у вас нова волонтерська база?
- Чи є у вас партнерські організації в регіонах, з якими ви могли б співпрацювати? Якщо так, чи пройшли вони необхідне навчання?
- Яким чином ви плануєте координувати своїх волонтерів?

Чітко визначте завдання й обов'язки спостерігачів

Оберіть свою стратегію. Це буде пасивне спостереження виборчого процесу чи ви хочете складати скарги і подавати їх до суду? Від цього залежатиме, які спостерігачі вам потрібні: короткострокові спостерігачі, що розуміються на процедурах дня голосування, чи довгострокові спостерігачі зі значним досвідом виборчого моніторингу й звітування, логістичними, кадровими та менеджерськими навичками? Чи вам потрібні юристи, які вміють складати скарги і супроводжувати їхній розгляд та апеляцію?

Чітко визначте завдання й обов'язки ваших спостерігачів на передвиборчий період, на день голосування та на період після виборів.
Проведіть інтенсивне навчання для спостерігачів

Організуйте навчальні вибори. Використовуйте рольові ігри та інші інтерактивні методи. Ставте конкретні задачі для вирішення. Запропонуйте заповнити форми звітів. Поясніть, на що треба звертати увагу, а що можна оминати. Використовуйте стандартні форми, щоб зручніше збирати і опрацьовувати результати роботи спостерігачів. В кінці курсу зробіть іспит і проведіть відбір.

В процесі навчання у вас можуть виникати запитання щодо оптимальної організації процесу. Ось декілька принципів, що завжди стануть в нагоді для роботи зі спостерігачами:

Зберігайте неупередженість, незалежність та об'єктивність:

- Дійте тактовно. Обговорюйте виборчі питання виключно зі своїми колегами. Не допускайте упереджених суджень про політичні партії та кандидатів чи будь-які інші питання, що пов'язані з виборами;
- Підтримуйте постійний зв'язок з усіма зацікавленими сторонами виборчого процесу;
- Не носіть одяг і не демонструйте речі, які можуть бути розцінені як вираження підтримки будь-якої політичної партії чи кандидата;
- Проводьте належне розслідування скарг. Будуйте свої висновки на належним чином задокументованих і перевірених фактичних доказах. Включайте до звіту лише ті факти, які говорять самі за себе;
- Не приймайте жодних подарунків чи послуг від будь-яких зацікавлених сторін виборчого процесу: це може бути сприйнято як здійснення впливу;
- Уникайте політичних суперечок і конфліктів. Реагуйте на них відповідним чином: насамперед, не створюйте небезпечних для себе ситуацій. Не переходьте на чийсь бік, збирайте факти від усіх зацікавлених сторін.

Не заважайте виборчому процесу і не втручайтесь в нього, зокрема, не давайте вказівок членам виборчої комісії:

- Якщо ви помітили порушення, розкажіть про нього посадовим особам, але не вказуйте, що слід робити;
- Не робіть прогнозів про результати голосування. Не висловлюйте своїх думок щодо чинності виборів;
- Дотримуйтеся вказівок посадових осіб дільничної виборчої комісії. Якщо ви з чимось не згодні, напишіть про це у звіті;
- Не допомагайте фізично при голосуванні чи підрахунку голосів;
- Не використовуйте фото- чи відеозаписувальні пристрої без дозволу посадових осіб виборчої дільниці;
- Уникайте конфліктів з посадовими особами виборчої дільниці.

Попросіть своїх спостерігачів підписати кодекс поведінки

Ваші спостерігачі зобов'язані дотримуватися загальноприйнятих стандартів спостереження за виборами, тобто принципів нейтральності, неупередженості, професіоналізму, поваги до національного законодавства та внутрішніх інструкцій організації. Щоби підтвердити свою готовність належним чином виконувати обов'язки спостерігача, вони повинні підписати кодекс поведінки. За порушення вимог кодексу необхідно передбачити санкції та забезпечити їхнє застосування.

Понад 125 незалежних організацій, що здійснюють спостереження за виборами, об'єднали свої зусилля для розробки принципів роботи спостерігачів, і у квітні 2012 року в Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку було проголошено Кодекс поведінки спостерігачів на виборах.

Кодекс поведінки незацікавлених спостерігачів та моніторів на виборах

- 1- Суворо дотримуйтеся принципу безпартійності, зберігаючи *політичну нейтральність* протягом усіх заходів, пов'язаних з виборчим процесом (включаючи спостереження, моніторинг, навчання виборців, опитування виборців на виході з виборчої дільниці та будь-яких інших заходів), не допускаючи публічного вираження будь-яких симпатій чи антипатій по відношенню до будь-якого кандидата, політичної партії, групи, руху чи іншого об'єднання, що змагається за публічні посади, або підтримує чи критикує ініціативу референдуму (в тому числі при звітуванні про факти порушення законів, підзаконних актів чи виборчих прав партій, кандидатів чи ініціативних груп з проведення референдуму), та відмовляючись від будь-яких послуг чи пригощань, запропонованих будь-якими учасниками виборчих перегонів чи їхніми представниками;
- 2- Працюйте *незалежно від органів влади* задля підтримки справжнього демократичного виборчого процесу не залежно від того, хто перемагає в результаті голосування, використовуйте кращі практики, методології і техніки у світлі принципів незалежності і пристосовуйте їх до місцевих умов з метою спостереження і моніторингу різноманітних елементів виборчого процесу та пов'язаного з ним політичного середовища протягом всього виборчого циклу або застосовуйте кращі практики, методології і техніки до конкретних елементів виборчого процесу;

- 3- Суворо *дотримуйтеся* принципу *ненасильства*, закликайте до цього інших задіяних у виборчому процесі осіб і робіть все можливе, щоби зменшити ймовірність виникнення випадків пов'язаного з виборчим процесом насильства.
- 4- *Поважайте національну конституцію, закони, підзаконні акти та міжнародні зобов'язання, що відповідають стандартам демократичних виборів, пропагуйте повагу до виборчих прав і закликайте до цього інших, задіяних у виборчому процесі осіб.*
- 5- Поважайте роль неупереджених органів влади всіх рівнів, що відповідають за проведення виборів, *за жодних обставин не здійснюйте незаконного чи невиправданого втручання в процес організації виборів* і намагайтеся належним чином співпрацювати з неупередженими посадовцями, що відповідають за проведення виборів, виконуйте законні інструкції таких посадовців чи інших відповідних органів влади стосовно захисту прозорості виборчого процесу;
- 6- *Допомагайте гарантувати, щоби права виборців і потенційних виборців на використання права їхнього голосу здійснювалося вільно і без невиправданої дискримінації, необґрунтованих обмежень, втручання чи залякування, що включає в себе сприяння ствердженню поваги до таємниці голосування, прав правочинних осіб, в тому числі жінок, молоді, корінних народів, осіб з обмеженими можливостями та інших груп, що традиційно утискалися, зареєструватися як виборці, отримати мовами, які вони розуміють, достатню і точну інформацію, що допоможе їм зробити інформований вибір з-поміж політичних кандидатів і брати участь в інших заходах в рамках виборчого процесу.*
- 7- *Допомагайте гарантувати, дотримуючись суворої неупередженості, права учасників виборчих перегонів, не допускаючи невиправданої дискримінації чи інших необґрунтованих обмежень їхньої здатності отримати юридичне визнання чи задовольняти інші вимоги реєстрації в якості кандидатів, вільно проводити передвиборну кампанію і змагатися за підтримку виборців, поширювати свої політичні повідомлення серед громадськості чи користуватися правом на об'єднання, мирне зібрання та рух, спостерігати за всіма елементами виборчого процесу та клопотати про застосування ефективних засобів правового захисту, а також користуватися своїми правами на недоторканість особи.*

8- Тісно співпрацюйте з іншими спостерігачами та моніторами з незалежних громадських організацій, що підтримують Декларацію глобальних принципів незалежного спостереження та моніторингу виборів громадськими організаціями, підтримуйте співробітництво з міжнародними місіями виборчого спостереження.

9- Звітуйте неупереджено, точно і своєчасно про всі свої спостереження і висновки, як позитивні, так і негативні, і належним чином документуйте всі серйозні проблеми, щоби забезпечити можливість перевірки подій, та належним чином документуйте позитивні моменти процесу, щоби надати неупереджену і точну картину того, що сталося.

10- Проведіть достатньо якісне навчання для всіх спостерігачів і моніторів, щоби вони змогли зрозуміти положення Кодексу поведінки, з повною відповідальністю підписати відповідне зобов'язання і виконувати звітування у відповідності до стандартів цього Кодексу.

Джерело: http://www.gndem.org/sites/default/files/declaration/Declaration_of_Global_Principles_0.pdf

Як звітувати про виборчі порушення?

Чітко визначте, про що саме ви хочете звітувати

Ваша основна команда і спостерігачі на місцях будуть отримувати багато інформації про виборчий процес. Перш ніж приступати до спостереження, вам слід чітко визначити, яка інформація важлива для вашого звітування, а яка – ні. На чому ви хочете зосередитися: на порушенні виборчого законодавства, порушенні національного законодавства, що регулює інші питання, чи на виборчих скаргах, з якими ви звертаєтеся до суду?

Про що ви будете звітувати?

- **Порушення/скарги за національним законодавством:** наприклад, правила проведення передвиборних заходів (реєстрація та передвиборна кампанія учасників виборчого процесу, використання адміністративних ресурсів; робота виборчих комісій, ЗМІ, фінансування виборів та передвиборної кампанії); процедури дня голосування (відкриття/закриття виборчих дільниць, підрахунок голосів і підбиття підсумків голосування); процедури після завершення голосування (видача одній особі кількох бюлетенів; голосування осіб, що не зареєстровані як виборці; порушення процедури підрахунку голосів, неправомірна відмова у задоволенні виборчих скарг, порушення процедури підбиття підсумків голосування).
- **Порушення/скарги за національним законодавством, що регулює інші питання:** наприклад, законодавство про державну службу (заборона державним посадовцям здійснювати агітацію); адміністративний кодекс (використання адміністративних ресурсів посадовцями місцевого та центрального рівня); кримінальні та адміністративні правопорушення, що тягнуть за собою накладення штрафу чи навіть короткострокове позбавлення волі.
- **Ініційовані вами скарги** (можуть стосуватися однієї чи обох вищезазначених категорій порушень).

Який би варіант ви не обрали, ви повинні чітко розуміти, який етап виборчого процесу ви охоплюєте: до голосування, під час голосування чи після завершення голосування:

- Суперечки, що виникають перед голосуванням, можуть стосуватися підкупу виборців чи порушення правил фінансування передвиборної кампанії. Дуже часто ці питання не врегульовані законодавством з

достатньою чіткістю, і тому спостерігачам доволі складно зібрати необхідну інформацію, задокументувати факти і проаналізувати інформацію.

- Суперечки, що виникають під час та після дня голосування, найчастіше вирішуються виборчими комісіями або судом. Як правило, виборче законодавство добре регулює такі питання, і спостерігачам буде набагато легше задокументувати факти і описати порядок розгляду справи.

Пам'ятайте про можливий конфлікт інтересів

На відміну від міжнародних спостерігачів ви маєте право подавати скарги від свого імені. Якщо ви вирішили скористатися цим правом, маєте усвідомлювати, що це може викликати конфлікт інтересів: з одного боку ви подаєте скаргу, а з іншого – звітуєте про процес її вирішення. Знаючи про такий конфлікт інтересів, намагайтеся звітувати об'єктивно. Ніколи не відступайте від принципів точності і неупередженості. Це можна забезпечити наступними шляхами:

- Розробіть окремі форми звітів за справами, про які ви просто звітуєте, і справами, розгляд яких ви відстежуєте;
- Призначте окремих членів команди, що відповідатимуть за справи, про які ви просто звітуєте, і ваші власні справи;
- За можливості не обмежуйте звітування справами, які відстежуєте, і намагайтеся охопити інші скарги виборчого округу, де спостерігаєте за процесом.

Працюйте на випередження при зборі інформації

Працюйте на випередження, особливо коли звітуєте про суперечки, пов'язані з передвиборчим періодом. Шукайте інформацію. Для отримання інформації про необхідні вам справи звертайтеся час від часу до суб'єктів виборчого процесу, ЗМІ та інших установ. Зберіть команду медіа аналітиків, що працюватимуть над моніторингом традиційних і нових ЗМІ: це потрібно не тільки для вивчення медіа покриття, але й для виявлення інформації про можливі виборчі суперечки. Якщо у вас обмежений доступ до інформації, особливо у випадках порушень законодавства, що виходить за межі виборчого, то для її отримання звертайтеся до відповідачів, їхніх юристів і суб'єктів політичного процесу.

Старанно збирайте інформацію про виборчі скарги

Створіть власну таблицю щодо виборчих спорів

Перші ніж починати збір фактичної інформації, створіть базу виборчих спорів, про які ви хочете звітувати. Це можуть бути спори, які ви просто фіксуєте, або спори, розгляд яких ви відстежуєте. Така база «допомагає визначити ймовірність задоволення поставлених вимог та систематизувати й відстежувати спори. Аналіз цих даних допомагає оцінити роль, справедливність та ефективність органів, що уповноважені розглядати виборчі спори» (Посібник БДІПЛ ОБСЄ для місцевих спостерігачів на виборах (2003 р.), стор. 35).

Таку базу можна побудувати наступним чином:

Таблиця виборчих спорів:

- опис дії чи бездіяльності, що стала підставою оскарження;
- особи/установи, на які може бути покладено відповідальність за порушення;
- орган, уповноважений розглядати справу;
- характер скарги;
- строки;
- процедура розгляду скарг (виборча комісія та/або суд) і механізми виконання рішення;
- санкції та судові рішення.

Джерело: Посібник БДІПЛ ОБСЄ для місцевих спостерігачів на виборах (2003 р.), стор. 43.

Навчіть своїх спостерігачів збирати інформацію про скарги

Щоби ваші спостерігачі могли надавати вам точну і потрібну інформацію про скарги, вам слід навчити їх правильно збирати таку інформацію. Спостерігачі повинні не тільки знати національне законодавство та міжнародні стандарти, вміти збирати необхідну інформацію, заповнювати форму скарги і звітувати про скарги/інциденти – вони повинні ще й суворо дотримуватися кодексу поведінки під час виконання цієї роботи.

Існують наступні принципи поведінки під час збору інформації про скарги:

Кодекс поведінки під час збору інформації про скарги

...

Конфіденційність і захист тих, хто подає скаргу, становить найвищий пріоритет.

Будьте настільки *об'єктивними*, наскільки це можливо. Контактуйте і спілкуйтеся з усіма задіяними сторонами (наприклад, скаржником, відповідачем та органом, що розглядає справу).

За можливості зустрічі для обговорення скарг проводяться за участі двох спостерігачів.

За скаргами, що подаються до установ, слід за можливості отримати *копію матеріалів*.

Якщо виборча комісія чи суд проводить засідання з розгляду скарги, намагайтеся бути на ньому присутніми, але попросіть відповідного дозволу, навіть якщо засідання проходить відкрито. З таким запитом зазвичай звертаються до головуючого судді чи голови комісії. В жодному разі не контактуйте зі сторонами суперечки: пам'ятайте, ви *нейтральний* спостерігач.

Джерело: БДІПЛ: вирішення виборчих спорів в регіоні ОБСЄ (2000 р.), стор. 23.

Належним чином документуйте конкретні випадки

Щоби задокументувати виборче порушення, використовуйте форму, надану адміністрацією виборчої комісії, або власну форму, розроблену для звітування за різними видами суперечок. У вас мають бути форми для звітування про порушення виборчого законодавства, законодавства, що регулює інші питання, та для звітування з інших справ, розгляд яких ви відстежуєте. Переконайтеся, що ваша форма скарги і загальні форми для спостереження забезпечують аналогічну інформацію для вашої бази. Подумайте, можливо, варто створити різні форми для процедур перед днем виборів, в день голосування та після його завершення.

Загалом ваші форми повинні відображати наступну інформацію:

Документування порушення

Хто. За можливості з'ясуйте всі імена, зв'язки, функції та контактні дані відповідних осіб. Хто подає скаргу? Це можуть бути виборці, кандидати, представники політичних партій. Кого обвинувачують у вчиненні правопорушення: іншу партію, органи місцевої влади, ЗМІ? Хто розглядатиме скаргу?

Що сталося? Зробіть детальний опис того, що відбулося, і зазначте точний час. З'ясуйте якомога більше подробиць (імена, точне місце, дату, свідків). За можливості визначте і отримайте будь-які матеріальні докази: копії письмових документів, відеозаписи, газетні статті. Коли це сталося? Будьте максимально точними.

Де. Куди ви чи інший скаржник подали скаргу: до суду чи виборчої комісії? Коли скарга надійшла до суду чи комісії, з'ясуйте номер справи. Коли відбудеться розгляд скарги?

Джерело: Посібник БДІПЛ ОБСЄ для місцевих спостерігачів на виборах, (2003 р.), стор. 48.

Дотримуйтеся чіткої структури спостереження судового розгляду справи

Спостерігаючи за розглядом справи, пам'ятайте про основні принципи організації судочинства вашої країни. Підходи бувають різними: в одних випадках суддя може виступати «арбітром», що допомагає забезпечити справедливість розгляду справи і спирається виключно на докази, надані сторонами суперечки, а в інших – «слідчим», що активно збирає і оцінює докази, надані всіма учасниками процесу.

В будь-якому випадку під час спостереження судового розгляду справи ви повинні відповісти на наступні запитання:

Під час спостереження судового розгляду справи ви можете використовувати такі запитання:

- «Чи мав скаржник можливість подати до суду чи виборчої комісії докази на підтвердження скарги (письмові документи чи усні свідчення);
- Чи мали інші зацікавлені сторони можливість подавати докази;
- Чи був розгляд справи публічним і відкритим для всіх зацікавлених осіб, в тому числі для ЗМІ та представників громадськості, і чи проходила якась частина засідання в закритому режимі без допущення спостерігачів;
- Чи був уповноважений орган справедливим по відношенню до всіх учасників процесу, в тому числі до скаржника, свідків та зацікавлених осіб.
- Чи був уповноважений орган загалом неупередженим;
- Чи узгоджується рішення уповноваженого органу з іншими рішеннями в аналогічних справах;
- Інші зауваження, зокрема, з боку уповноваженого органу, які б підтверджували висновки спостерігача щодо процесу.
- ...
- Чи мав скаржник та інші зацікавлені особи юридичного представника;
- Наскільки суд дотримується встановленої процедури;
- Скільки часу пройшло до моменту винесення судового рішення;
- Яку інформацію суд надає сторонам спору стосовно їхнього права на подання апеляції до суду вищої інстанції».

Джерело: Посібник БДІПЛ ОБСЄ для місцевого спостерігача на виборах (2003 р.), стор.49.

Старанно звітуйте про виборчі спори

Робіть посилання на національне законодавства та міжнародні стандарти

Перш ніж наводити інформацію по суті скарги, процитуйте національне законодавство та відповідні міжнародні стандарти. Тоді на цій основі

ви зможете проаналізувати зібрану інформацію й оцінити ступінь прозорості, ефективності та справедливості процесу. (Базовий перелік міжнародних стандартів – див. ОБСЄ/БДІПЛ: вирішення виборчих спорів в регіоні ОБСЄ (2000 р.) та Керівні принципи Венеціанської комісії у виборчих справах, затверджені на її 51-й пленарній сесії у 2002 р.).

Переконайтеся, що наведена у звіті інформація є повною, точною і об'єктивною

- *Повна інформація: переконайтеся, що у вас достатньо інформації для написання звіту*

Цінність зібраної для звіту інформації залежить не від наявності подробиць про події та їхніх учасників, а від того, наскільки така інформація є повною. Якщо чогось не вистачає, спробуйте отримати додаткову інформацію: це допоможе підвищити якість звіту. Для цього можна опитати свідків, попросити додаткові матеріали в міліції чи в лікарні, за можливості – переглянути виборчі документи (протоколи, витяги зі списків виборців, журнал виборчої комісії; зіпсовані, невикористані та навіть заповнені бюлетені; обладнання та матеріали, наприклад, печатки).

Серед чисельних скарг, проаналізованих спостерігачами, низка випадків знайшла беззаперечне підтвердження. Серед них – кілька підтверджених випадків, коли місцеві посадовці тиснули на прихильників опозиції, зокрема, на вчителів, змушуючи їх відмовитися від участі в заходах в рамках передвиборчої кампанії.

- *Точність інформації: будьте свої спостереження на чітких та переконливих фактах і доказах*

Ви повинні чітко розрізнити первинні й вторинні джерела інформації про порушення/скарги, про які звітуєте. Завжди вказуйте, виявили ви факти самостійно/через своїх спостерігачів чи вам повідомив про них хтось інший. У будь-якому випадку збирайте копії скарг та інших документів, що пов'язані з їхнім розглядом. Це найкращий спосіб забезпечити точність звітів.

Приклад:

Про цей випадок писали в ЗМІ, і поліція порушила за цим фактом кримінальну справу.

Довгострокові спостерігачі повідомили, що випадки залякування політичних активістів трапляються в усіх регіонах.

- *Об'єктивна інформація: доповідайте як про позитивні, так і про негативні випадки*

Дотримуйтеся балансу. Якщо ви робите негативні висновки, не забувайте і про позитивні. Ці висновки повинні бути суворо обмежені фактами і не можуть базуватися на чутках чи особистих думках.

Факти можна викласти наступним чином:

ЦВК проводила регулярні засідання, що були відкритими для спостерігачів, представників політичних партій та ЗМІ, і загалом працювала прозоро. Вона активно здійснювала технічну підготовку, розробила інструкції для територіальних та дільничних виборчих комісій і провела широкомасштабну інформаційну кампанію для виборців. Разом із тим, ЦВК діяла із порушенням принципу колегіальності. При виникненні спірних питань члени ЦВК не дотримувалися законодавчо передбаченої вимоги незалежності і рішення приймалися на основі політичних мотивів.

Проведіть аналіз виборчих порушень

Дотримуйтеся визначеної структури при викладенні інформації про скаргу

Для опису конкретних справ використовуйте свою електронну базу.

Описання справи можна робити за наступним планом:

Аналіз виборчих спорів

Правове регулювання. Якими законами передбачено дане порушення? Які закони й підзаконні акти підлягають застосуванню в даному випадку? Зверніть увагу на законодавство, що регулює вибори і виборчу кампанію; при цьому можна згадувати й інші пов'язані акти.

Вирішення. Чи було винесено рішення за скаргою? Якою посадовою особою і яким саме органом? Чи подавалася апеляція? Чи застосовувалися адміністративні заходи? Чи отримали ви дату і копію рішення?

Виконання рішення. Чи було рішення виконане? Ким: відповідачем чи державним органом? Чи відновлено скаржника в правах? Чи було таке відновлення ефективним?

Джерело: БДІПЛ ОБСЄ, Вирішення виборчих спорів в регіоні ОБСЄ (2000 р.), стор. 24.

Щоби не перенавантажувати звіт, наведіть описи справ у додатках до звіту: це буде юридично захищена публічна версія вашої бази даних.

При підсумуванні висновків розподіліть справи за категоріями

- Коли і скільки порушень було зафіксовано? До, під час чи після голосування?
- Які це порушення?
 - формування виборчих комісій;
 - реєстрація партій/кандидатів;
 - реєстрація виборців;
 - порушення правил ведення передвиборної кампанії з боку партій чи державних органів;
 - висвітлення виборів у ЗМІ;
 - переслідування ЗМІ/журналістів;
 - перешкоджання веденню передвиборної кампанії з боку партій чи державних органів;
 - порушення виборчих прав під час голосування;
 - порушення таємниці голосування;

- порушення під час підрахунку голосів;
 - порушення під час зведення інформації/підбиття підсумків голосування;
 - точність оголошених результатів голосування.
- Як уповноважені органи реагували на ці порушення? Чи подавалися скарги? Скарги були задоволені чи відхилені?

Як уповноважені органи реагували на виборчі порушення?

- Скільки справ передали на додаткове розслідування?
- Скільки скарг відправили до виборчих комісій, правоохоронних органів чи інших державних установ?
- Скільки справ з числа тих, що були відправлені на додаткове розслідування, адресовані прокуратуру?
- Скільки справ було вирішено?
- На яких матеріальних підставах виносилися рішення виборчої комісії?
- На яких матеріальних підставах виносилися рішення судів усіх рівнів?
- Чи зроблено порівняння ефективності та обсягу виконання рішень в розрізі інституцій?
- Чи існують матеріальні підстави для апеляції (особливо щодо прокурора)?
- Яка статистика щодо загальної кількості справ, переданих до кожної інституції?
- Скільки справ стосувалися суто адміністрування виборів, а скільки були пов'язані із системними прогалинами правової та/або виборчої системи?

Джерело: БДІПЛ ОБСЄ, Вирішення виборчих спорів в регіоні ОБСЄ (2000 р.), стор.21

- Де було зафіксовано непропорційно велику кількість порушень? Це поодинокі випадки чи загальна тенденція, що може загрожувати прозорості виборчого процесу?

Належним чином підсумуйте висновки

Пишіть коротко і по суті. Наводьте цифри і малюнки.

Висновки можна підсумувати наступним чином:

Коли і скільки порушень було зафіксовано?

Під час голосування і після його завершення спостерігачі вчинили юридично значущі дії за 223 випадками порушень, що сталися на території ТВК та ДВК. У 103 випадках було зафіксовано серйозні порушення процедур роботи виборчих дільниць. Спостерігачі винесли усні попередження і зробили відповідні записи до журналу роботи ТВК, і порушення були негайно ліквідовані. В інших 120 випадках спостерігачі подали скарги до виборчих комісій: 67 – до ТВК, 52 – до ДВК і одну до ЦВК.

Як уповноважені органи реагували на виборчі порушення?

З усіх важливих скарг уповноважені органи належним чином розглянули і задовольнили лише одну. ЦВК визнала значну частину скарг неприйнятними по суті. Посилаючись на норми процесуального законодавства, вона відмовилася розглядати скарги на порушення законодавства територіальними та дільничними виборчими комісіями і крім того не стала використовувати своє право розгляду цих скарг з власної ініціативи. Суди загалом проводили засідання відкрито, професійно і добросовісно, однак деякі скарги було визнано неприйнятними без достатніх правових підстав, а кільком рішенням бракувало належного обґрунтування. Крім того, ЦВК і суди, діючи всупереч духу права, намагалися вийти за межі розумного тлумачення законодавства і діяли на користь кандидата й посадовців від провладної партії.

Яку мову використовувати для написання звітів?

Мова – це важливо

Мова – це важливо, особливо при написанні звітів про вибори. Вибори – процес політично чутливий і може викликати значні протистояння і конфлікти. Тому коли одна сторона вважає, що до неї поставилися несправедливо, звіт про вибори може стати настільки ж чутливим питанням, як і події, які він описує. Якщо звіт написаний не об'єктивно і упереджено по відношенню до однієї із сторін, то це може поглибити конфлікт. І навпаки, якщо звіт обережно сформульований, має хороше фактичне обґрунтування та чітку структуру і виклад матеріалу, то такий звіт може розрядити ситуацію.

Ви повинні залишатися нейтральними під час виконання будь-якої роботи в рамках виборчого процесу, тобто не лише під час його спостереження, але і під час звітування. При написанні звітів слід утримуватися від висловлення політичних симпатій чи антипатій по відношенню до будь-яких кандидатів, партій, груп, рухів чи інших об'єднань, що беруть участь у виборах. Ви повинні завжди зберігати нейтральність і неупередженість.

«Звіт має бути написаний чітко, лаконічно і базуватися на фактах. В ньому не може бути припущень, і він повинен відображати те, що спостерігав монітор, і про що йому доповіли, а ці два джерела інформації повинні чітко розрізнятися. Якщо когось обвинувачують у вчиненні правопорушення, то монітор повинен зазначити, чи було це обвинувачення підтверджене або обґрунтоване іншими джерелами.

Джерело: Посібник БДІПЛ для місцевих спостерігачів на виборах (2003 р.), стор.17

Чіткий, лаконічний і заснований на фактах звіт – це звіт, що написаний простою мовою, має ефективну структуру (див. попередній розділ) і поєднує хороший план документу з чітким і компактним викладом думок.

Використовуйте простий план

Організуйте інформацію в тому порядку, в якому її буде логічно подати читачу. Наприклад, коли пишете про виборчі порушення, робіть це у встановленому порядку: спочатку факти (що, коли, де, і з ким сталося),

потім законодавство, і вже в кінці – оцінка ситуації з точки зору міжнародних стандартів.

Використовуйте структуру, що допоможе читачу знайти, зрозуміти і застосувати інформацію. Робіть *інформаційні заголовки* та *підзаголовки*, щоби читачу було легше орієнтуватися в тексті.

Використовуйте *оптимальний вид і розмір шрифту та міжрядкові інтервали*. Вид шрифту має бути однаковим в усьому тексті, в усіх заголовках та абзацах. Використовуйте поля, але не робіть їх занадто маленькими. Залишайте достатній міжрядковий інтервал.

Використовуйте просту мову

Переконайтеся, щоби звіт був написаний чітко і зрозуміло, щоби його змогли прочитати люди, які не особливо орієнтуються у виборчому процесі. Необхідно писати так, щоби читач одразу зрозумів, про що йдеться. При написанні звіту використовуйте просту мову.

Проста мова – це чіткі і зрозуміло побудовані речення з мінімальною кількістю необхідних слів. При цьому не використовуються жаргони, рідкісні слова і терміни, а вживається належна термінологія, що легко сприймається читачем. Завдання простої мови в тому, щоби донести до читача основну думку, а не відволікати його складними мовними конструкціями. Тому за правилами простої мови слід уникати зайвих фраз і громіздких речень, не допускати надмірного слововжитку і писати лаконічно, по суті, спираючись на факти.

Пишіть коротко

Звіт сприймається набагато легше, якщо він поділений на невеликі за обсягом речення, абзаци й розділи. Рекомендована довжина речення – 12 слів, але в жодному разі не більше 25. Кожен абзац може бути присвячений лише одному питанню і не повинен перевищувати 10–12 рядків. Не робіть розділи занадто довгими: в ідеалі це 2–3 сторінки на розділ. Так ви зможете краще донести свою думку до читача.

Намагайтеся уникати подібних формулювань:

Мета обмеження, встановленого згідно з даним положенням, полягає в накладанні заборони розміщення агітаційних матеріалів в установах і на будинках, які відповідно до законодавства повинні дотримуватися принципу неупередженості і підтримувати політичну нейтральність в очах громадськості (45 слів).

Цю думку краще викласти наступним чином:

Стаття 9 виборчого кодексу забороняє розміщувати агітаційні матеріали на будівлях державних установ (12 слів). Державні установи «зобов'язані дотримуватися принципу політичної неупередженості» (7 слів). Тоді громадськість буде сприймати їх як політично нейтральні (8 слів).

Обмежте речення основною думкою

Уникайте виразів, які не додають до змісту нічого нового. Не пишть «слід розуміти, що...»/«варто зауважити, що...»/«необхідного наголосити, що...». Всі ці звороти відволікають читача від основної думки.

Уникайте конструкцій на зразок:

Варто зауважити, що напередодні інциденту, що стався в селищі Тхілісцкаро, в Телаві відбулося громадське зібрання Грузинської мрії.

Це речення буде краще звучати наступним чином:

Напередодні інциденту, що стався в селищі Тхілісцкаро, Грузинська мрія провела громадське зібрання в Телаві.

Не вживайте зайвих підсилювачів

Додаткові слова-підсилювачі (*повністю, абсолютно, тощо*) лише знижують якість вашого тексту. Коли автор використовує такі слова, то створюється враження, що йому бракує об'єктивності в оцінці подій.

Уникайте речень на зразок:

Її скарга була **абсолютно** нереалістичною. Вона не мала **жодного** сенсу.

Краще написати це речення так:

Її скарга була необґрунтованою: їй бракувало основоположних фактів.

Уникайте пасивних конструкцій

Коли в реченні використовується пасивна форма дієслова, то не зрозуміло, хто саме виступає суб'єктом/джерелом дії. Далі наводяться приклади таких конструкцій. Подібні речення викликають багато

запитань: хто ввів зміни до законодавства, хто оцінив їх позитивно – це одна й та сама чи різні особи/установи?

Уникайте подібних пасивних конструкцій:

Важливі законодавчі зміни, введені з метою посилення плюралізму серед ЗМІ, були оцінені позитивно.

Це речення сприймається набагато легше, якщо його сформулювати так:

Парламент затвердив зміни до законодавства з метою посилення плюралізму серед ЗМІ, і спостерігачі оцінили їх позитивно.

Не розривайте підмет, присудок і додаток

Будуйте речення так, щоби їх можна було легко зрозуміти. Пишіть по суті. Не ховайте основну думку за розлогими синтаксичними конструкціями.

Уникайте подібних речень:

Згідно виборчого кодексу передбачено можливість дострокових припинень повноважень членів виборчих комісій, однак лише у визначених законом випадках.

В такому формулюванні речення звучатиме набагато краще:

Виборчий кодекс дозволяє припинити повноваження членів дільничної комісії достроково.

Використовуйте паралельні форми

Коли пишете про аналогічні випадки, використовуйте паралельні граматичні форми. Це допомагає звести інформацію в єдине ціле і полегшує її сприйняття.

Наприклад:

Центральна виборча комісія діяла професійно і попри обмежені ресурси дотрималася законодавчо визначених строків...

Державна виборча комісія доклала значних зусиль для впровадження необхідних змін до реєстрів виборців.

На виборах змагалися два кандидати: чинний президент і лідер опозиції...

Наводьте факти

Як політично нейтральний спостерігач, ви повинні утримуватися від вираження симпатій чи антипатій по відношенню до будь-якого кандидата, політичної партії, групи, руху чи іншого об'єднання, що беруть участь у виборчих перегонах. Наводьте факти: без емоцій, коротко і по суті.

Не пишіть від першої особи

Не пишіть звіти про виборчий процес від першої особи. Натомість, пишіть від імені своєї організації (від третьої особи): «організація вважає/думає/переконана...», а не «я вважаю/думаю/переконаний».

Уникайте емоційно забарвленої мови

Не використовуйте слів, що можуть навести на думку, ніби ви симпатизуєте якійсь установі, організації, політичній партії чи кандидату. Уникайте виразів «на жаль/шкода».

Не пишіть речень на зразок:

Що стосується процесу розгляду скарг, то, **на жаль**, ані виборча комісія, ані суди не змогли ефективно опрацювати порушення, що сталися протягом дня голосування.

Або:

Шкода, але під час розгляду скарг члени дільничних виборчих комісій та ЦВК часто проявляли вороже ставлення до представників моніторингових організацій.

Уникайте суб'єктивних заяв

Не опишіть свої переживання, погляди і думки про виборчий процес. Ваше завдання полягає в тому, щоби викласти факти і оцінити їх з точки зору національного законодавства та міжнародних стандартів.

Уникайте подібних тверджень:

Державне бюро аудиту (ДБА) має **погану** репутацію через **несправедливі** рішення, які вона виносила під час попередніх виборів.

Більш правильно буде описати роботу Державного бюро аудиту

наступним чином:

Новий регуляторний орган – Державне бюро аудиту (ДБА) – був зобов'язаний впровадити законодавство про фінансування політичних партій та передвиборної кампанії. ДБА мав широкі дискреційні повноваження, але загалом застосовував законодавство всупереч принципам прозорості, незалежності, неупередженості й послідовності, що вплинуло насамперед на опозицію.

Використовуйте належну термінологію

Найкращий спосіб продемонструвати свою неупередженість – це використовувати загальноприйняту міжнародну термінологію у сфері виборів (див. Додаток). При цьому слід писати чітко і лаконічно, щоби читачу було просто сприймати інформацію.

Уникайте формулювань на зразок:

Органи виконавчої влади доклали руку до більшості випадків **необ'єктивного** і **неналежного** використання правових ресурсів. В цьому контексті Державне бюро аудиту знову підтвердило свою **недобросовісну** репутацію. В кількох випадках Міжвідомча робоча група, що діяла у співробітництві з Національною радою безпеки, була **далекою від безсторонності**.

Подайте інформацію наступним чином:

ДБА мала широкі дискреційні повноваження, але не стала застосовувати законодавство на принципах прозорості, неупередженості та послідовності, і це насамперед вплинуло на опозицію. Міжвідомча робоча група час від часу виходила за межі своїх повноважень, посягаючи на принцип розподілу влади...

Підбирайте нейтральні заголовки

У звіті не повинно бути проявів упередженості чи симпатії по відношенню до національних органів влади, партій чи кандидатів.

Не допускайте, щоби заголовки відображали ваше особисте ставлення до подій чи явищ:

1. **Неналежні** рішення і дії органів виконавчої влади.
2. **Непослідовний** підхід Державного бюро аудиту:
 - 2.1 **Безпідставне** накладення штрафів;
 - 2.2 **Вибіркова** реакція на порушення;
 - 2.3 **Ігнорування** випадків незаконних пожегертвувань.

Об'єктивний опис інформації виглядає так:

1. Виборча комісія.
2. Державне бюро аудиту.
- ...

Не переповідайте чутки

Чутки – це неперевірена інформація, яка поширюється серед людей. Як правило, вона абсолютно безпідставна. Як спостерігач ви можете звітувати виключно про ті події, які спостерігали самі, чи про які маєте достовірну інформацію з інших джерел.

Уникайте формулювань на зразок:

Кажуть, що один з місцевих мешканців погодився надати в оренду офісне приміщення. Однак того ж дня його заарештували за підозрою в «незаконному володінні зброєю», хоча магазин його сина вже давно не працював через несплату податків. За тиждень батька звільнили. Серед місцевих мешканців почали ходити **чутки**, що так буде з кожним, хто наважиться підтримати опозиційних кандидатів чи здати їм в оренду приміщення.

Оперуйте фактами

Не ховайте інформацію за словосполученнями на зразок «деякі випадки» чи «різноманітні запити». В обох випадках читач матиме враження, що ви як спостерігач не знаєте точної кількості справ, які ви відстежували чи про які вам доповіли.

Уникайте речень на зразок:

Окремі положення Виборчого кодексу дозволяють політикам, що обіймають державні посади, суміщати участь у передвиборній кампанії та виконання офіційних повноважень.

Спостерігачі перевірили, чи були в **деяких** випадках незаконні пожертвування на користь провладної партії.

Місцеві посадовці проводили **різноманітні** перевірки.

Було **багато** повідомлень про випадки підкупу виборців.

Краще сказати так:

Статті 43 та 45 Виборчого кодексу дозволяють політикам, що обіймають державні посади, брати участь у виборчій кампанії під час виконання офіційних повноважень.

Спостерігачі перевірили чотири випадки можливого здійснення незаконних пожертвувань на користь владної партії.

В трьох випадках місцеві посадовці провели перевірки.

Спостерігачі отримали достовірні докази підкупу виборців.

Чітко назвіть джерело інформації: ви зібрали її самостійно...

Довгострокові спостерігачі повідомили про низку випадків, коли співробітників державних установ і вчителів закликали до участі в мітингах на підтримку Об'єднаного національного руху.

...чи отримали від третіх осіб:

Нещодавно ЦВК повідомила, що 2,83% усіх бюлетенів по країні було визнано недійсними.

Не зловживайте обвинуваченнями

В процесі спостереження за виборами ви будете отримувати багато інформації про порушення виборчого законодавства. Щось підтвердиться, а щось ні. У звіті ви повинні чітко зазначити, як ви оцінюєте цю інформацію: підтверджується вона чи ні?

Спостерігачі отримали підтверджену інформацію про те, що виборців, прихильників партії та співробітників державних установ змушували підтримувати провладних кандидатів. В семи округах спостерігачі змогли перевірити обґрунтованість цих обвинувачень або переконатися, що вони підтверджуються з кількох надійних джерел.

Або:

Спостерігачі отримали багато тривожних повідомлень про те, що через вибори по всій країні на громадян здійснюється тиск. Основна команда дослідила ці повідомлення і дійшла висновку, що багато з них підтверджуються. Навіть якщо повідомлення не знаходили свого підтвердження, часто було видно, що вони подіяли на громадян, порушуючи тим самим їхнє «право віддавати свої голоси вільно і без страху переслідування».

Це помітно знизило якість виборчого процесу.

Не перераховуйте справи, а вводьте їх у контекст

Окремі справи і порушення слід не просто перераховувати, а вводити їх у контекст. Поясніть, наскільки часто виникали ці недоліки й правопорушення: це поодинокі випадки чи системна проблема, що може загрожувати прозорості виборчого процесу?

Спостерігачі змогли задокументувати лише ті випадки, що стосувалися опозиції, і не змогли підтвердити інформацію про порушення щодо владної партії.

Прочитайте свій звіт вголос

Коли ми читаємо про себе, то пропускаємо слова. А коли читаємо власноруч написаний текст, то пропускаємо ще більше, бо знаємо, про що там йдеться. Коли ви прочитаєте написане вголос, це змусить вас звернути увагу на кожне слово й допоможе зрозуміти, наскільки легко сприймається текст і наскільки він буде зрозумілий читачу.

Звернуть увагу на розділові знаки. Перевірте, можливо слід поділити довгі речення на більш короткі. Подумайте, які частини звіту варто доопрацювати. Якщо ви змогли з легкістю прочитати і зрозуміти свій текст, тоді ви скоріш за все врахували усі вищезазначені поради.

Зробіть редагування і вчитку звіту

Відредагуйте свій звіт. Над звітом можуть працювати декілька людей, і всі вони будуть писати по-різному. Гармонізуйте текст. Чи всі використовують однакову структуру викладення інформації? Чи однаково описують справи: вказують основні факти, дають посилання на порушені правові норми, зазначають назву вашої організації?

Використовуйте автоматичну перевірку граматики й орфографії, але проглядайте кожну пропозицію автозаміни в індивідуальному порядку. *Знайдіть час, щоби вчитати звіт.* Це дуже підвищить його якість. Типові помилки в англійських звітах – це відсутність артиклів та неправильне використання прийменників у складі дати і місяця (наприклад, *in 2012, on 12 January 2013, at the meeting*).

Як оцінювати інформацію з точки зору міжнародних стандартів?

Оцініть вибори з точки зору міжнародних стандартів

Ознайомтеся з міжнародними стандартами

Кінцева мета вашої роботи зі спостереження за виборами полягає в тому, щоби оцінити, наскільки виборчий процес відповідає національному законодавству і, що найважливіше – міжнародним стандартам. Ваше оцінювання має дві складові: по-перше, виборчі порушення оцінюються з точки зору національного законодавства і по-друге, виборчі порушення і національне законодавство оцінюються з точки зору міжнародних стандартів, оскільки виборче законодавство має повністю відповідати цим стандартам.

Ви не повинні оцінювати легітимність виборів. Це завдання покладається на органи, що відповідають за організацію виборів, або суди, що мають право скасувати результати голосування. Ваше завдання – оцінити відповідність виборчого процесу національному законодавству та міжнародним стандартам.

Розрізняють два види міжнародних стандартів: основні і додаткові. До **основних** відносять (1) *договори*, що створюють міжнародно-правові зобов'язання для держав, які висловили згоду на їхню обов'язковість (наприклад, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.) та (2) *недоговірні джерела*, або «м'яке право», тобто декларації, зобов'язання, спільні заяви, декларації політики чи намірів, що становлять стійкі моральні зобов'язання із захисту прав людини, але не створюють юридичних обов'язків (наприклад, Універсальна декларація прав людини 1948 р.).

Додаткові джерела об'єднують неписані джерела виборчих стандартів. Ці джерела знаходять своє відображення у звітах про вибори, рекомендаціях з виборчого процесу (наприклад, Рекомендації БДІПЛ ОБСЄ щодо перегляду правової бази з питань виборів), коментарі до виборчого законодавства (наприклад, спільні висновки БДІПЛ та Венеціанської комісії щодо виборчих кодексів та законів про політичні об'єднання громадян). Додаткові джерела використовуються тоді, коли основне законодавство не дає відповіді на запитання. Найвідоміші додаткові джерела в галузі виборчого процесу – це зобов'язання в рамках БДІПЛ ОБСЄ (зокрема, Копенгагенський документ 1990 р.) та

Кодекс Венеціанської комісії з належної практики у виборчих справах.

Відмінність між обов'язковими і необов'язковими стандартами стає очевидною, коли йдеться про їхнє практичне застосування: договірні стандарти підлягають обов'язковому застосуванню, а необов'язкові – ні. Так, стаття 3 Першого протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ) передбачає, що «Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу». У випадку порушення цієї статті особи з країн-членів Ради Європи можуть звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх прав. Аналогічні принципи викладені і в додаткових джерелах, зокрема, Копенгагенському документі та Кодексі Ради Європи з належної практики у виборчих справах, але вимагати їхнього обов'язкового застосування не можна, оскільки ці документи не створюють юридичних обов'язків.

Оцініть національне законодавство з точки зору міжнародних стандартів

Всю отриману від спостерігачів інформацію необхідно буде оцінити двічі: по-перше, чи відповідає виборчий процес національному законодавству і по-друге, чи відповідає він міжнародним стандартам. Чи було реалізовано національні виборчі закони і підзаконні акти, та наскільки було дотримано міжнародних зобов'язань та принципів.

Національні стандарти викладені в Конституції, виборчому кодексі та інших відповідних нормативних актах, а міжнародні стандарти відображені в міжнародних договорах, деклараціях, коментарях і додаткових джерелах. Існують наступні ключові принципи міжнародних стандартів:

- Кодекс Венеціанської комісії з належної практики у виборчих справах називає п'ять принципів, що вважаються уособленням виборчої спадщини Європи: *загальне, рівне, вільне, таємне і безпосереднє виборче право*. Крім того, він передбачає, що вибори повинні відбуватися через рівномірні проміжки часу і що умовами реалізації цих принципів є повага до прав людини, регуляторних рівнів, стабільності виборчого законодавства, процесуальних гарантій та виборчої системи.
- Зобов'язання в рамках ОБСЄ передбачають такі принципи: *періодичні, справжні, вільні та чесні вибори; всезагальне і рівне виборче право, таємне голосування, чесний підрахунок голосів й оголошення результатів*.

Принципи ОБСЄ викладені у так званому Копенгагенському документі 1990 р. і передбачають наступне:

Копенгагенський документ 1990 р.

(7) Для того, щоби воля народу була основою державної влади, держави-учасниці:

(7.1) проводять вільні вибори з розумною періодичністю, як це передбачено законом;

(7.2) дозволяють, щоби всі місця хоча б в одній палаті національного законодавчого органу були предметом вільного змагання в ході всенародних виборів;

(7.3) гарантують загальне і рівне виборче право усім дорослим громадянам;

(7.4) забезпечують, щоби голосування проходило таємно, або застосовувалася інша рівноцінна процедура голосування, а також щоби підрахунок голосів і звітування про результати голосування були чесними, і офіційні результати були опубліковані;

(7.5) поважають право громадян змагатися за політичні чи державні посади особисто або як представникам політичних партій чи організацій без дискримінації;

(7.6) поважають право окремих осіб та груп створювати в умовах повної свободи свої політичні партії чи інші політичні організації і надають таким політичним партіям та організаціям необхідні правові гарантії, що дозволять їм змагатися між собою на основі рівності перед законом і органами влади;

(7.7) забезпечують, щоби закон і державна політика дозволяли проведення політичних кампаній в атмосфері чесності і свободи, де жодні адміністративні дії, насильство чи залякування не перешкоджають партіям і кандидатам вільно виражати свої погляди й оцінки й не забороняють виборцям знайомитися з ними та обговорювати їх або голосувати вільно без страху покарання;

(7.8) забезпечують відсутність будь-яких адміністративних бар'єрів для безперешкодного доступу до засобів масової інформації на недискримінаційній основі для всіх політичних угруповань та індивідів, що бажають взяти участь у виборчому процесі;

(7.9) забезпечують, щоби кандидати, які отримали необхідну кількість голосів, встановлену законом, належним чином вступили на посаду і мали можливість залишатися на ній до закінчення строку своїх повноважень або їхнього припинення в інший спосіб, що регулюється законом у відповідності з демократичними парламентськими і конституційними процедурами.

Використовуйте вищенаведені принципи не тільки для оцінки інформації, яку отримуєте від своїх спостерігачів, але й для оцінки національного законодавства. Це слід робити з наступних міркувань. По-перше, вибори повинні проходити не лише у відповідності до національного законодавства, але й міжнародних стандартів. По-друге, національне законодавство не завжди виписане чітко і зрозуміло. Досить часто виникають суперечності між конституційними нормами, виборчими законами та підзаконними актами, інструкціями та наказами уповноважених державних органів з питань виборів і кодексами поведінки.

Відобразить у звіті міжнародні стандарти

Коли ви визначили, чи відбулося в рамках описаного інциденту порушення національного законодавства або міжнародних стандартів, вам слід подумати, як відобразити міжнародні стандарти у проміжному чи кінцевому звіті. Рекомендується наводити їх

- на початку звіту,
- в кожному розділі основної частини звіту,
- та у висновках і рекомендаціях.

Зробіть посилання на міжнародні стандарти на початку звіту

На самому початку звіту вкажіть, за якими міжнародними стандартами ви будете проводити оцінювання.

Це можна зробити наступним чином:

Вибори оцінювалися на предмет їхньої відповідності зобов'язанням в рамках ОБСЄ та міжнародним стандартам в галузі демократичних виборів, а також національному законодавству.

Зробіть посилання на міжнародні стандарти в анотації

В анотації слід назвати основні тенденції виборчого процесу і викласти свій остаточний висновок щодо того, наскільки цей процес проходив у відповідності до міжнародних зобов'язань та універсальних принципів у сфері демократичних виборів і відповідав національному законодавству.

Це можна зробити наступним чином:

Держава виконала попередні рекомендації БДІПЛ ОБСЄ та Комісії Ради Європи за демократію через право (Венеціанської комісії), в тому числі в частині надання права голосу окремим категоріям засуджених за вчинення злочину, дозволу брати участь у виборах в якості незалежних кандидатів і зниження вимог для реєстрації кандидатів у президенти.

Або:

Всупереч належній виборчій практиці незадовго до виборів у Виборчий кодекс було внесено суттєві зміни.

Посилайтеся на міжнародні стандарти в кожному розділі свого звіту

При обговоренні конкретних питань виборчого процесу (наприклад, атмосфера виборчої кампанії) завжди називайте відповідні міжнародні стандарти.

Наприклад:

Атмосфера передвиборної кампанії

Атмосфера передвиборної кампанії була змагальною і характеризувалася повагою до основоположних свобод зібрання, об'єднання та пересування. Учасники виборчих перегонів могли безперешкодно проводити заходи в рамках кампанії, і мітинги пройшли без інцидентів.

Або:

Постійне розмивання кордонів між інтересами державних установ і партії становить посягання на пункт 5.4. Копенгагенського документу 1990 р. і пункт I.2.3. Кодексу Венеціанської комісії з належних практик у виборчих питаннях. Підтвердилася інформація про підкуп виборців, тиск на співробітників бюджетних установ, в тому числі примушування їх до участі в мітингах і відсторонення від роботи, і це негативно вплинуло на перебіг передвиборної кампанії.

Посилайтеся на міжнародні стандарти, коли цитуєте окремі справи

Стандарти необхідно називати двічі: при викладенні фактів і при констатації порушення відповідного стандарту.

Наприклад:

Упродовж передвиборного періоду з'являлися чисельні повідомлення про затримання і арешти прихильників опозиційних партій і членів їхніх родин.

22 серпня в столиці був заарештований активіст від опозиційної партії. Поліція не повідомила йому причини арешту й обвинувачення.

Кожен заарештований за вчинення адміністративного правопорушення має право на належний правовий процес і повагу до своїх прав під час перебування під арештом. Однак в жодному з вищенаведених випадків, незалежно від того, були це кримінальні чи адміністративні правопорушення, затримані не мали можливості повноцінно користуватися своїм правом на належний правовий процес і справедливий суд.

Посилайтеся на міжнародні стандарти у висновках

У висновках ви розповідаєте всім зацікавленим сторонам про шляхи вдосконалення процесу чи приведення його в більшу відповідність до міжнародних стандартів.

Це можна зробити наступним чином:

Фінансування передвиборної кампанії

З метою підвищення прозорості і точності звітування про фінансування передвиборної кампанії до закону можна внести положення про введення дієвих механізмів контролю та нагляду, а також встановлення ефективних, пропорційних стримувальних санкцій за можливі порушення.

Як формулювати рекомендації?

В чому полягає важливість рекомендацій?

Розділ рекомендацій входить, як правило, до кінцевого, а не проміжного звіту. Рекомендації – останній розділ кінцевого звіту. Він розташований між основною частиною і додатками, де можна навести результати голосування та опису вашої організації.

За допомогою рекомендацій спостерігачі можуть донести до громадськості свої міркування з приводу побаченого і запропонувати план дій. Рекомендації – це пропозиції із вдосконалення виборчого процесу загалом чи окремих його елементів. Вони не створюють жодних юридичних обов'язків для тих, кому адресовані. Якщо рекомендації не виконуються, то це не передбачає жодних юридичних наслідків.

Рекомендації подаються з метою підвищення якості виборчого процесу і приведення його у повну відповідність з Кодексом Венеціанської комісії з належних практик, зобов'язаннями в рамках ОБСЄ та іншими міжнародними стандартами в галузі демократичних виборів.

Під час написання рекомендацій слід звертати увагу на два моменти: зміст і стиль. Зміст має першочергове значення, але стиль також важливий для забезпечення узгодженості думок і простоти сприйняття інформації. Рекомендації мають бути чіткими, точними і лаконічними, щоби кожен міг зрозуміти, про що йдеться.

Стиль

Пронумеруйте рекомендації

Якщо рекомендацій більше ніж одна, пронумеруйте їх. Так читачу буде легше на них посилатися.

Наприклад:

Пронумеруйте рекомендації

1. Органи влади можуть розглянути можливість проведення перевірки реєстрів виборців, в тому числі ретельного порівняння записів реєстру з джерелом інформації, що міститься в реєстрах Міністерства внутрішніх справ...
2. Органи влади можуть розглянути можливість проведення заходів для посилення конфіденційності під час збору підписів і гарантій приватності персональних даних громадян, що підтримують відповідних кандидатів...
3. Виборче законодавство слід змінити, включивши до нього окремі положення, які чітко регулюють роль ЗМІ під час передвиборчої кампанії в рамках виборів президента.
4. ...

Робіть підзаголовки

Підзаголовки в рекомендаціях допомагають читачу краще орієнтуватися в матеріалі.

Це можна зробити наступним чином:

Правова база

1. Слід попрацювати над усуненням суперечностей в законі про вибори...

Адміністрування виборів

2. З метою посилення прозорості та підзвітності органів, що здійснюють організацію виборів, ЦВК може розглянути ...

Реєстрація виборців

3. З метою створення реальної можливості відновлення порушених прав та забезпечення узгодженого застосування законодавства слід внести зміни до закону про списки виборців...

Реєстрація кандидатів

4. Закон про вибори можна змінити...

Використовуйте умовний спосіб

По суті рекомендації – це пропозиції, і тому їх слід формулювати із використанням умовного способу.

Наприклад:

Рекомендується, щоби...

Слід розглянути можливість...

Органам влади варто розглянути...

Слід посилити прозорість роботи Конституційного суду...

Варто переглянути/змінити положення Виборчого кодексу, що стосуються підкupu виборців...

Не робіть занадто короткі рекомендації

Рекомендації можна робити довшими за одне речення. Якщо рекомендація занадто коротка, то є ймовірність, що її не зрозуміють.

Приклад занадто короткої рекомендації:

Слід уточнити положення законодавства, що стосуються фінансування передвиборчої кампанії.

Рекомендації краще формулювати наступним чином:

Робочій групі, що працює над аналізом законодавства з фінансування передвиборчої кампанії, а також Групі держав Ради Європи проти корупції (GRECO), рекомендується розглянути шляхи подолання виявлених прогалин та недоліків. При цьому слід звернути особливу увагу на кримінальну відповідальність за підкуп виборців.

Зміст

Будуйте рекомендації на основі своїх результатів та висновків

Не вигадуйте рекомендацій. Не робіть рекомендацій, що не мають явного зв'язку з вашими результатами та висновками.

Рекомендації слід базувати на результатах і висновках, що викладені в основній частині звіту. Наприклад, якщо ви дійшли висновку, що «чинне законодавство про фінансування партій і передвиборчої кампанії

містить прогалини, суперечності та непропорційні санкції» і перелічили ці недоліки в основній частині звіту, то можете запропонувати наступну рекомендацію: «закон повинен передбачати вичерпний перелік порушень і пропорційних, ефективних стримувальних санкцій».

В рекомендаціях посилайтеся на свої результати і висновки

В першому реченні рекомендації слід пояснити проблему, для вирішення якої виноситься ця рекомендація.

Наприклад:

З огляду на виявлені недоліки слід внести суттєві зміни до чинного законодавства, що регулює фінансування передвиборної кампанії.

Пишіть конструктивно. Ваша мета – дати поради з вдосконалення виборчих стандартів вашої країни

«Рекомендації слід (...) формулювати з метою надання конструктивних порад із вдосконалення виборчого процесу» (Посібник БДІПЛ для місцевих спостерігачів на виборах, стор.120).

Наступне речення не відповідає цій меті:

Членам ТВК рекомендується не допускати ворожого ставлення до спостерігачів під час розгляду скарг.

Натомість, цю рекомендацію можна сформулювати наступним чином:

Для членів ТВК варто організувати додаткове навчання і наголосити на необхідності дотримання кодексу поведінки.

Пишіть по суті і запропонуйте готовий план дій

Рекомендації можуть бути сформульовані дуже загально, але щоби вони дали практичні наслідки, краще запропонувати конкретні варіанти вдосконалення виборчого процесу. В рекомендаціях можна робити пропозиції щодо внесення змін до національного законодавства, вдосконалення практики адміністрування виборів та діяльності інших зацікавлених сторін. Можна пропонувати цілі проекти допомоги з виборчих питань (див. блакитний прямокутник далі по тексту).

Чітко зазначте, кому ви адресуєте рекомендацію

Рекомендації можна робити для органів, що здійснюють організацію виборчого процесу, політичних партій, громадянського суспільства та міжнародної спільноти.

Це можна зробити наступним чином:

- 1. Місцеві громадські організації** можуть проводити для представників меншин широкомасштабні просвітницькі кампанії для виборців ...;
- 2. Навчальні заклади** можуть проводити елементи виборчої освіти до навчальних програм середньої школи;
- 3. ЦВК** слід організувати навчання для членів ТВК, що є представниками етнічних меншин...;
- 4. Політичним партіям** варто прагнути до встановлення політичного діалогу з представниками меншин на місцевому рівні.

Додатки

- Автори
- Скорочення
- Перелік ключових фраз
- Рекомендована література
- Кодекс поведінки спостерігачів БДІПЛ
- Кодекс Ради Європи з належної практики у виборчих справах

Автори

Сініса Бенцун

Магістр міжнародних відносин (м. Белград). З 2001 року співпрацювала з боснійськими недержавними центрами громадянських ініціатив (ЦГІ): спочатку в якості координатора національної мережі моніторингу виборів в муніципалітетах північного сходу Боснії, потім в якості керівника проектів ЦГІ, що проходили за фінансової підтримки ЄС і стосувалися питань місцевого самоврядування та виборів. Разом з ЦГІ виступила одним із засновників Європейської мережі організацій зі спостереження за виборами (ENEMO), брала участь у місіях спостереження за виборами в якості короткострокового спостерігача і члена основної команди. Була тренером спеціальних мереж для місцевих виборів, що проходили в Іраку навесні 2013 року. Член Асоціації відповідальних за вибори посадовців Боснії та Герцеговини, акредитований тренер з питань виборів (Асоціація відповідальних за вибори посадовців Боснії та Герцеговини та Міжнародна фундація виборчих систем), акредитований керівник проектів (Європейська організація якості).

Гіоргі Чхеїдзе

Юрист, магістр міжнародного права у галузі прав людини (Університет Східної Англії, Брістоль). Зараз виконує обов'язки заступника голови Проекту з посилення суддівської незалежності та верховенства права, що проходить за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Виконавчий директор Фундації «Відкрите суспільство – Грузія»; колишній виконавчий директор (2009–2010 рр.) та голова (2006–2008) Грузинської асоціації молодих юристів, колишній заступник Омбудсмена Грузії (2009 р.). Спостерігав за виборами, очолював національні місії спостереження за виборами (в тому числі вибори в Грузії у 2003, 2004, 2006, 2008 та 2010 роках).

Ігор Гаон

Університетський викладач, радник програми Генерального Директорату II з питань виборів Ради Європи. Колишній Спеціальний уповноважений Генерального Секретаря Ради Європи в Грузії, перший посол Боснії та Герцеговини в Раді Європи, колишній голова муніципалітету Центральне Сараєво. Має понад 10 років досвіду в галузі надання виборчої допомоги (навчання спостерігачів, зміцнення потенціалу органів, що відповідають за організацію виборів, посилення становища жінок і молодих політиків у виборчому процесі). Спостерігач, співавтор двох книжок Ради Європи щодо виборів у Грузії (2006 та 2008 р.), редактор книги Ради Європи про вибори в Боснії та Герцеговині (2010 р.).

Марі-Карін фон Гумппенберг

Політолог, отримала ступінь доктор філософії в Мюнхенському університеті Людвіга–Максиміліана. Має 10 років досвіду співробітництва з ОБСЄ в Киргизстані, Узбекистані, Грузії та Колишній Югославській Республіці Македонія. Експерт з виборчої допомоги (правові реформи, зміцнення потенціалу органів, що відповідають за організацію виборів, навчання спостерігачів). Спостерігала за виборами в країнах Центральної Азії та Кавказу, працювала консультантом Ради Європи та проектів ЄС/ПРООН, виступила співавтором двох книжок Ради Європи про вибори в Грузії (2006 та 2008 р.).

Лела Таліурі

Юрист, отримала ступінь бакалавра в Тбіліському державному університеті та ступінь магістра прав людини в Університеті Ессекса. Член Грузинської асоціації молодих юристів, у 2004–2008 очолювала Телавське відділення організації. Від Грузинської асоціації молодих юристів спостерігала за виборами в Грузії у 2004, 2006, 2008 та 2010 роках. У 2010–2013 була членом правління Асоціації, з 2010 року координувала її проекти у сфері виборів. 2010 рік – юрист в організації «Трансперенсі Інтернешнл – Грузія».

Скорочення

БДІПЛ	Бюро демократичних інституцій і прав людини
ВК	Венеціанська комісія (Комісія Ради Європи за демократію через право)
ГО	Громадська організація
ДВК	Дільнична виборча комісія
ДСС	Довгостроковий спостерігач
ЕК	Європейська комісія
ЄС	Європейський Союз
КСС	Короткостроковий спостерігач
МППВД	Мережа поглибленої підтримки виборів та демократії
МРІ	Міжнародний республіканський інститут
МФВС	Міжнародна фундація виборчих систем
НДІ	Національний демократичний інститут
ОБСЕ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОК	Основна команда
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПАСЄ	Парламентська Асамблея Ради Європи
ППГ	Паралельний підрахунок голосів
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
РЕ	Рада Європи
ТВК	Територіальна виборча комісія
ЦВК	Центральна виборча комісія
ENEMO	Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами Європейської комісії
USAID	Агентство США з міжнародного розвитку

Перелік ключових фраз

Вибори пройшли в атмосфері *змагальності* та за активної участі громадян в заходах передвиборчої кампанії, в тому числі масових мирних зібраннях.

Хоча загалом *свобода об'єднання, зібрання та вираження поглядів* не порушувалася, в рамках передвиборчої кампанії були помічені випадки переслідування та залякування активістів і прихильників політичних партій. Це часто завершувалося ув'язненням і штрафами, переважно для кандидатів опозиційних сил, і поглиблювало зневіру серед учасників виборчих перегонів.

Новий Виборчий кодекс – основний законодавчий акт у сфері виборів – загалом сприяє проведенню демократичних виборів, але в ньому продовжують залишатися суттєві недоліки, що суперечать зобов'язанням в рамках ОБСЄ.

Органи, що відповідають за організацію виборчого процесу, користувалися *високим рівнем довіри* і провели підготовку до виборів на професійному рівні.

Або:

ЦВК доклала очевидних зусиль, щоби працювати більш активно і *прозора* й організувати ефективну інформаційну кампанію для виборців, присвячену різноманітним питанням виборчого процесу. Спостерігачі схвально оцінили тренінги, які вона організувала для членів ТВК і ДВК.

Однією з найбільших проблем під час попередніх виборів було *зловживання адміністративним ресурсом* з боку органів влади. Цього разу спостерігачі знову повідомляють про такі випадки, особливо у віддалених районах.

ЗМІ-середовище було *неоднорідним*. Деякі приватні телеканали не мають загальнонаціонального покриття, що обмежує повноцінний доступ виборців до різноманітної інформації. Згідно проведеного спостерігачами моніторингу ЗМІ, тільки державні телерадіокомпанії подавали політично збалансований огляд передвиборчої кампанії.

Процедури оскарження й апеляції дещо спростилися, однак залишаються складаними і суперечливими. Для спрощення системи було розроблено трискладову процедуру, але спостерігачі зафіксували деякі неточності. Загалом виборча комісія не використала своїх широких повноважень з розгляду й вирішення виборчих скарг з власної ініціативи.

Загалом день голосування пройшов *тихо і спокійно* по всій країні, і міжнародні спостерігачі оцінили його позитивно. Всі процедури в основному були дотримані, але підрахунок голосів та підбиття результатів отримали менш схвальну оцінку.

Вибори проходили в умовах надзвичайно *поляризованої політичної атмосфери* й відзначилися майже повною відсутністю довіри між партіями-учасницями перегонів і низькою довірою громадськості до виборчого процесу.

Рекомендована література

Фінансування передвиборної кампанії

Ініціатива справедливості Відкритого суспільства (2004 р.): Моніторинг фінансування передвиборної кампанії: посібник для громадських організацій, <http://www.opensocietyfoundations.org/reports/monitoring-election-campaign-finance-handbook-ngos>

Кодекс поведінки спостерігачів

Глобальна мережа спостерігачів за національними виборами (2012 р.): Декларація принципів незалежного спостереження й моніторингу виборів громадськими організаціями та Кодекс поведінки незалежних спостерігачів і моніторів на виборах, <http://www.gndem.org/declaration-of-global-principles>

Виборчі спори

Міжнародний інститут демократії та допомоги з питань виборів (2010 р.): Судочинство з питань виборів. Посібник Міжнародного інституту демократії та допомоги з питань виборів, http://www.idea.int/publications/electoral_justice/upload/inlay-Electoral-Justice.pdf

БДІПЛ ОБСЄ (2000 р.): Вирішення виборчих спорів у регіоні ОБСЄ: на шляху до стандартів системи моніторингу виборчих спорів у: <http://www.osce.org/odihr/elections/17567>

Центр Картера (2010 р.): Настанови з вирішення виборчих спорів у: http://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/conflict_resolution/Election-Dispute-Guide.pdf

Органи, що відповідають за організацію виборів

Міжнародний інститут демократії та допомоги з питань виборів (2006 р.): Модель організації виборчого процесу. Посібник Міжнародного інституту демократії і допомоги з питань виборів, <http://www.idea.int/publications/emd/>

Спостереження в день голосування

НДІ (2002 р.): Швидкий підрахунок голосів і спостереження за виборами, <http://www.ndi.org/node/12993>

Настанови для спостерігачів

Новітні тактики моніторингу у сфері прав людини/виборів (2009 р.) у: <http://www.newtactics.org/blog/new-tactics/election-monitoring>

Національний Демократичний Інститут (НДІ) (1995 р.): Як національні організації здійснюють моніторинг виборів, <http://www.ndi.org/node/15090>

БДІПЛ ОБСЄ (2003 р.): Посібник для місцевих спостерігачів на виборах, <http://www.osce.org/odihr/elections/70289>

БДІПЛ ОБСЄ (2007 р.): Посібник для довгострокових спостерігачів на виборах, <http://www.osce.org/odihr/elections/24678>

БДІПЛ ОБСЄ (2010 р.): Посібник зі спостереження за виборами, видання 6-те, <http://www.osce.org/odihr/elections/68439>

Норвезький центр прав людини при Університеті Осло: Довідник з прав людини. Моніторинг (2008 р.). Глава 9; Посібник зі спостереження за виборами в: <http://www.jus.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/manual/current/kap9.pdf>

Міжнародні стандарти

Венеціанська комісія Ради Європи (2002 р.): Кодекс належної практики у виборчих справах, <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD%282002%29023rev.aspx>

Венеціанська комісія Ради Європи (2011 р.): Переглянута інтерпретаційна декларація до Кодексу належної практики у виборчих справах щодо участі у виборах людей з обмеженими можливостями, <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD%282011%29045.aspx>

Мережа поглибленої підтримки виборів та демократії Європейської Комісії (2007 р.): Резюме міжнародних стандартів з питань виборів, видання 2-ге, http://eeas.europa.eu/human_rights/election_observation/docs/compendium_en.pdf

БДІПЛ ОБСЄ (2003 р.): Чинні зобов'язання держав-членів у сфері

демократичних виборів, <http://www.osce.org/odihr/elections/13956>

Перегляд законодавства

БДІПЛ ОБСЄ (2001 р.): Настанови для перегляду законодавчої бази з виборчих питань <http://www.osce.org/odihr/elections/13960>

НДІ (2004 р.): Сприяння розвитку правової бази для демократичних виборів, <http://www.ndi.org/node/14905>

Моніторинг ЗМІ

БДІПЛ ОБСЄ (2012 р.): Посібник з моніторингу ЗМІ для місій спостереження за виборами, <http://www.osce.org/odihr/92057>

НДІ (2002): Моніторинг ЗМІ для сприяння демократичним виборам, <http://www.ndi.org/node/12997>

Політичні партії

Венеціанська комісія Ради Європи (2009 р.): Кодекс належної практики у сфері діяльності політичних партій <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12427&Language=EN>

Перегляд правової бази

Міжнародний інститут демократії та допомоги з питань виборів (2002 р.): Міжнародні стандарти у сфері виборів. Настанови з перегляду правової бази, <http://www.idea.int/publications/ies/>

Реєстрація виборців

БДІПЛ ОБСЄ (2012 р.): Посібник зі спостереження за реєстрацією виборців, <http://www.osce.org/odihr/92058>

Вразливі групи

БДІПЛ ОБСЄ (2004): Посібник з моніторингу участі жінок у виборах, <http://www.osce.org/odihr/elections/13938>

БДІПЛ ОБСЄ (2001): Настанови із надання допомоги національним меншинам щодо участі у виборах, <http://www.osce.org/odihr/elections/13963>

Кодекс поведінки спостерігачів БДІПЛ ОБСЄ

- Спостерігачі при виконанні своїх обов'язків зберігають об'єктивність і в жодному разі не висловлюють суб'єктивних думок чи симпатій щодо органів національної влади, партій, кандидатів чи щодо будь-яких спірних питань виборчого процесу.
- Спостерігачі виконують свої обов'язки в ненав'язливій формі і не втручаються у виборчий процес. Спостерігачі можуть ставити посадовцям, що відповідають за проведення виборів, питання і повідомляти їх про правопорушення, але вони не повинні давати їм інструкції чи скасовувати їхні рішення.
- Спостерігачі виконують свої обов'язки протягом усього дня голосування, в тому числі під час підрахунку голосів, а за наявності відповідних інструкцій – і під час наступної стадії підбивання підсумків голосування.
- Спостерігачі будують всі свої висновки на базі власних спостережень або чітких та переконливих фактів чи доказів.
- Спостерігачі не дають ЗМІ жодних коментарів щодо виборчого процесу та суті своїх спостережень, і будь-які їхні коментарі для ЗМІ обмежуються загальною інформацією про місію спостереження і роль спостерігачів.
- Спостерігачі не вдаються до непотрібних чи невиправданих ризиків. Особиста безпека кожного спостерігача має перевагу над усіма іншими міркуваннями.
- Спостерігачі проходять процес ідентифікації, передбачений місцевими органами влади чи виборчою комісією, і повідомляють дані про свою особу будь-якому органу влади на його запит.
- Спостерігачі дотримуються всіх національних законів і підзаконних актів.
- Спостерігачі завжди працюють на найвищому рівні в плані особистої розважливості та професійної поведінки.
- Спостерігачі відвідують всі необхідні початкові та підсумкові засідання в рамках місії і дотримуються плану розміщення людських ресурсів та інших інструкцій місії спостереження за виборами БДІПЛ ОБСЄ.

Джерело: Посібник БДІПЛ ОБСЄ для довгострокових спостерігачів, стор. 5.

Кодекс Венеціанської комісії з належної практики у виборчих справах

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ, ухвалені Венеціанською комісією на 51-й пленарній сесії (Венеція, 5–6 липня 2002 р.)

I. ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ В ГАЛУЗІ ВИБОРІВ

Виборча спадщина Європи спирається на такі п'ять засад виборчого права: загальність, рівність, вільність, таємність і безпосередність. Крім того, вибори мають провадитися регулярно.

1. Загальне виборче право

1.1. Правило й винятки

Загальне виборче право означає, в принципі, що кожна людина має право обирати й бути обраною. Однак це право може й, по суті, має бути обмежене певними умовами:

а. Вік:

I. право обирати і бути обраним має залежати від досягнення мінімального віку;

II. право обирати має бути отримане щонайпізніше з досягненням повноліття;

III. бажано, щоб право бути обраним було отримане в тому ж віці, що й право обирати, але щонайпізніше в 25 років, за винятком особливого вікового цензу для займання певних посад (наприклад, членів верхньої палати законодавчого органу або глави держави).

б. Громадянство:

I. може бути встановлена вимога щодо громадянства;

II. разом з тим було б доцільно дозволити іноземцям, що проживають у даній місцевості довше певного строку, брати участь у місцевих виборах.

с. Ценз осілості:

I. може бути встановлена вимога щодо місця проживання;

II. місце проживання в даному разі тлумачиться як місце звичного проживання;

III. ценз осілості щодо громадян встановлюватися не може, за винятком участі в місцевих або регіональних виборах;

IV. необхідна тривалість проживання не має перевищувати шести місяців; більш тривалий термін може встановлюватися винятково з метою захисту національних меншин;

V. правом обирати й бути обраним можуть бути наділені й громадяни, що проживають за кордоном.

d. Позбавлення права обирати й бути обраним:

I. можливість позбавлення права обирати й бути обраним може бути передбачена, але тільки за такої сукупності умов:

II. це має бути передбачене законом;

III. має бути дотримано принцип пропорційності; умови позбавлення права бути обраним можуть бути менш жорсткими, ніж умови позбавлення права обирати;

IV. підставою для такого позбавлення має бути визнання особи недієздатною через психічне захворювання або засудження за тяжкі злочини;

V. окрім того, позбавлення політичних прав або визнання недієздатним через психічне захворювання має бути ясно зафіксоване в рішенні суду.

1.2. Списки виборців

Для того, щоб списки виборців вважалися достовірними, необхідним є виконання

наступних критеріїв:

I. списки виборців мають бути постійними;

II. вони мають оновлюватись регулярно, але щонайменше раз на рік. Там, де виборців не реєструють автоматично, має бути передбачена можливість їх реєстрації протягом порівняно тривалого часу;

III. списки виборців мають бути оприлюднені;

IV. має існувати адміністративна процедура – під судовим контролем – або судова процедура, що дозволяє зареєструвати не внесеного до списку виборця; реєстрація на виборчій дільниці в день виборів здійснюватися не може;

V. має існувати аналогічна процедура, що дозволяє виборцям вносити виправлення в неправильні записи;

VI. для того, аби особа, що змінила місце проживання або досягла встановленого в законі мінімального віку після дати остаточної публікації списків, могла взяти участь у голосуванні, може бути передбачена їх реєстрація в додатковому списку.

1.3. Реєстрація кандидатів:

I. реєстрація окремих кандидатів або списків кандидатів може бути

- обумовлена збором мінімального числа підписів;
- II. закон не має ставити вимогу зібрати підписи понад одного відсотка виборців у відповідному окрузі;
- III. при перевірці підписів слід дотримуватися чітких правил, зокрема щодо встановлених строків;
- IV. процес перевірки має, в принципі, охоплювати всі підписи; однак після того, як буде незаперечно встановлено, що необхідне число підписів уже зібрано, інші підписи можуть не перевірятися;
- V. підтвердження повноважень кандидатів має бути завершено до початку виборчої кампанії;
- VI. якщо кандидат або партія мусять вносити певну заставну суму, вона має підлягати відшкодуванню в разі, якщо цей кандидат або партія набирають більше певного встановленого відсотка голосів; як сума застави, так і відсоток голосів не мають бути надмірними;

2. Рівні виборчі права

Рівність виборчих прав означає наступне:

2.1. Рівність прав при голосуванні:

Кожен виборець має, в принципі, один голос; у тому разі, коли виборча система передбачає наявність у виборців більше одного голосу, кожен виборець має рівну кількість голосів.

2.2. Рівноправність голосів:

Місця у виборному органі мають рівномірно розподілятися між виборчими округами.

Принцип рівноправності голосів

I. має поширюватися принаймні на вибори до нижніх палат законодавчих органів та регіональних і місцевих виборів;

II. має на увазі справедливий і чіткий розподіл місць між виборчими округами на підставі одного з наступних критеріїв: чисельність населення даного округу, чисельність громадян, що в ньому проживають (включно з неповнолітніми), чисельність зареєстрованих виборців і, можливо, чисельність мешканців, що фактично голосують. Можна передбачити відповідне поєднання цих критеріїв розподілу;

III. Можуть братися до уваги географічний критерій та межі адміністративного поділу чи, можливо, навіть історичні кордони;

IV. Максимально припустиме відхилення від норми не мало б перевищувати 10 відсотків, але в жодному разі не може перевищувати 15 відсотків, за винятком особливих обставин (захист інтересів компактно

розселеної меншини, адміністративна одиниця з низькою щільністю населення);

V. З метою гарантувати рівні виборчі можливості, розподіл місць має переглядатися принаймні раз на десять років, бажано, не під час проведення виборів;

VI. У багатомандатних виборчих округах місця рекомендовано перерозподіляти без зміни меж виборчих округів, які, за можливості, мають збігатися з адміністративними межами;

VII. У разі перегляду меж виборчих округів – відповідно до вимог одномандатної системи – він має:

- бути неупередженим;

- не завдавати шкоди інтересам національних меншин;

- з урахуванням думки комісії, більшість складу якої є незалежними членами, серед котрих бажано мати спеціаліста з географії, соціолога, достатню кількість представників партій і, за потреби, представників національних меншин.

2.3. Рівність можливостей

a. Всім партіям і кандидатам мають бути гарантовані рівні можливості, що означає безстороннє ставлення органів державної влади, зокрема до:

I. виборчої кампанії;

II. висвітлення в засобах масової інформації, зокрема державних ЗМІ;

III. державного фінансування партій і кампаній.

b. Залежно від сфери дії ця рівність може бути абсолютною чи пропорційною.

У випадку абсолютної рівності ставлення до політичних партій не враховує їхньої поточної впливовості в парламенті або підтримки електорату. У випадку пропорційної рівності статус політичних партій мають визначати результати, досягнуті ними на виборах. Рівні можливості забезпечуються, зокрема, при розподілі ефірного часу на радіо й телебаченні, державних коштів й інших форм підтримки.

c. Відповідно до принципу свободи вираження поглядів закон має передбачати певний мінімальний доступ всіх учасників виборів в ході передвиборчої кампанії й агітації до приватних електронних ЗМІ.

d. Фінансування політичних партій, кандидатів і передвиборчих кампаній має бути прозорим.

е. Принцип рівності можливостей може, за певних обставин, бути підставою для обмеження загальних витрат політичних партій, зокрема на агітацію.

2.4. Рівність і національні меншини

а. Має бути дозволена діяльність партій, що представляють національні меншини.

б. Рівність виборчих прав, у принципі, не суперечить встановленню спеціальних норм, що гарантують національним меншинам певну квоту місць або винятки зі звичайних правил розподілу місць (наприклад, незастосування відсоткового бар'єру).

с. Жоден з кандидатів або виборців не зобов'язаний оприлюднювати свою належність до національних меншин.

2.5. Рівність і паритет статей

Правові норми, що встановлюють мінімальний відсоток осіб тієї або іншої статі серед кандидатів, не слід розглядати як такі, що суперечать принципів рівності виборчих прав, якщо вони спираються на положення Конституції.

3. Вільне голосування

3.1. Свобода виборців формувати свою думку

а. Державні органи зобов'язані дотримувати безсторонності, зокрема щодо:

- I. засобів масової інформації;
- II. наочної агітації;
- III. права на демонстрації;
- IV. фінансування партій і кандидатів.

б. На державні органи покладають ряд позитивних зобов'язань. Вони зокрема зобов'язані:

- I. оприлюднити імена висунутих кандидатів;
- II. дати виборцям можливість ознайомитися зі списками кандидатів й окремими кандидатами, що беруть участь у виборах, наприклад, шляхом належного розміщення засобів наочної агітації;
- III. інформація, згадана вище, має бути доступна мовами національних

меншин.

с. Порушення обов'язку дотримуватися нейтралітету або обмеження свободи виборців формувати свою думку має приводити до застосування санкцій.

3.2. Свобода волевиявлення виборців й боротьба з порушеннями на виборах

- I. процедура голосування має бути простою;
- II. виборці мають завжди отримати змогу голосувати на виборчій дільниці. Інші способи голосування припустимі за наступних умов:
- III. голосування поштою можна допускати тільки в тому разі, якщо пошта працює надійно й безпечно; коло тих, хто має право голосувати поштою, може бути звужене до осіб, що перебувають у лікарнях або ув'язнених, або людей з обмеженою рухомістю, або осіб, що проживають за кордоном, виключаючи будь-яку можливість махінацій і залякування;
- IV. електронне голосування може бути використане лише в тому випадку, якщо воно безпечне й надійне; виборці зокрема мають дістати змогу одержати підтвердження того, що вони проголосували, і виправити, за потреби, допущену при голосуванні помилку з дотриманням таємниці голосування; система має бути прозорою;
- V. голосування за довіреністю може бути дозволене за умови його регламентації суворими правилами; число довіреностей, які може одержати один виборець, мусить бути обмежене;
- VI. використання переносних урн для голосування може допускатися лише за дотримання суворих умов, що дозволяють запобігти махінаціям;
- VII. для оцінки вірогідності результатів голосування слід застосувати принаймні два таких критерії, як кількість виборців, що взяли участь у голосуванні, і кількість виборчих бюлетенів, вкинутих в урни для голосування;
- VIII. членам виборчих комісій треба заборонити вносити будь-які зміни у виборчі бюлетені або робити на них якісь позначки;
- IX. невикористані виборчі бюлетені мають постійно залишатися в приміщенні виборчої дільниці;
- X. дільничні комісії мають включати представників кількох партій, а спостерігачам, що їх призначили кандидати, має бути дозволено надавати допомогу під час голосування й підрахунку голосів;
- XI. військовослужбовці мають, якщо це можливо, голосувати за місцем проживання. Якщо ні, доцільно зареєструвати їх для голосування на виборчій дільниці поблизу місця їхньої дислокації;
- XII. підрахунок голосів бажано здійснювати на виборчих дільницях;
- XIII. підрахунок голосів має здійснюватися у прозорий спосіб.

Спостерігачам, представникам кандидатів і представникам засобів масової інформації слід дозволити бути присутніми під час підрахунку голосів. Ці особи повинні також мати доступ до всіх протоколів;

XIV. передача результатів вищому органу має здійснюватися в прозорий спосіб;

XV. держава повинна карати будь-яке фальшування результатів виборів.

4. Таємне голосування

a. Для виборців таємне голосування – це не лише право, але й обов'язок, невиконання якого має бути покаране шляхом визнання недійсним будь-якого виборчого бюлетеню, зміст якого став відомий іншим.

b. Голосування має здійснюватися особисто. Сімейне голосування або будь-які інші форми контролю одним виборцем за волевиявленням іншого мають бути заборонені.

c. Списки виборців, що проголосували, не мають бути оприлюднені.

d. Порушення таємниці голосування має передбачати накладення санкцій.

5. Пряме голосування

Обирати прямим голосування мають:

I. членів принаймні однієї палати національного законодавчого органу;

II. органи законодавчої влади рівня нижчого, ніж національний;

III. місцеві ради.

6. Періодичність виборів

Вибори мають проводитися регулярно; строк повноважень членів законодавчих зборів не має перевищувати 5 років.

II. УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ

1. Дотримання основних прав

a. Демократичні вибори неможливі без дотримання прав людини, зокрема свободи слова й преси, свободи пересування в країні, свободи зборів й об'єднання в політичних цілях, зокрема для створення політичних партій.

b. Обмеження цих свобод мають спиратися на норми закону, відповідати суспільним інтересам і принципу пропорційності.

2. Рівні регулювання і стабільність виборчого законодавства

a. За винятком норм, що регулюють технічні питання й конкретні аспекти, які можуть мати вигляд підзаконних актів виконавчої влади, норми виборчого права мають бути закріплені принаймні у вигляді законів.

b. Основні елементи виборчого права, зокрема власне виборчу систему, склад виборчих комісій і визначення меж виборчих округів не можна переглядати менш, як за рік до проведення виборів, або ж їх треба закріпити в конституції, або в документі, що має більш високий статус, ніж звичайний закон.

3. Процесуальні гарантії

3.1. Організація голосування безстороннім органом

a. Відповідальність щодо застосування норм виборчого права має нести безсторонній орган.

b. Там, де немає багатолітньої традиції незалежності адміністративної влади від політичної влади, на всіх рівнях – від національного до рівня виборчої дільниці – необхідно створювати незалежні, безсторонні виборчі комісії.

c. Центральна виборча комісія має бути постійно діючим органом.

d. До її складу мають входити:

I. принаймні один представник суддівської влади

II. представники партій, що вже представлені у парламенті, або таких, що набрали більше певного відсотка голосів; ці особи мають бути компетентними в питаннях виборів.

До її складу можуть входити:

III. представник міністерства внутрішніх справ;

IV. представники національних меншин.

e. Політичні партії мають бути рівною мірою представлені у виборчих комісіях або повинні мати змогу спостерігати за роботою відповідного безстороннього органу. Рівність може витлумачуватися як абсолютна або пропорційна (див. пункт 1.2.3.b).

f. Члени виборчих комісій не можуть бути відкликані на власний розсуд органами, які їх призначають.

g. Членам виборчих комісій слід забезпечити стандартну підготовку.

h. Бажано, щоб виборчі комісії ухвалювали рішення кваліфікованою більшістю голосів або консенсусом.

3.2. Спостереження за виборами

a. Як національним, так і міжнародним спостерігачам слід надати якомога ширші можливості для участі в спостереженні за проведенням виборів.

b. Спостереження не має обмежуватися лише днем виборів, але охоплювати й період реєстрації кандидатів та, за потреби, виборців, а також період проведення передвиборчої кампанії. Спостереження дає можливість встановити, чи не мали місце які-небудь порушення як до, так і під час виборів і після них. Спостереження повинно завжди бути можливим на етапі підрахунку голосів.

c. Місця, де спостерігачі не мають права з'являтися, слід чітко визначити в законі.

d. Предметом спостереження має також бути дотримання органами влади принципу безсторонності.

3.3. Існування дієвої системи оскарження

a. Інстанцією, до якої спрямовують скарги з усіх виборчих питань, має бути виборча комісія або суд. Стосовно виборів до парламенту може бути передбачена можливість оскарження певних дій у парламенті як у першій інстанції. У всякому разі, слід передбачити можливість остаточного оскарження в суді.

b. Процедура має бути простою і позбавленою формалізму, зокрема щодо прийнятності скарг.

c. Положення щодо процедури оскарження та, зокрема, повноважень й обов'язків різних органів, мають бути чітко прописані в законі, аби уникнути колізії прав (як позитивної, так і негативної). Ані сторона, що оскаржує, ані органи влади не можуть мати права обирати орган з розгляду таких скарг.

d. Компетенція органу з розгляду скарг має поширюватися зокрема на такі питання, як право обирати – включно із списками виборців – і бути обраним, відповідність кандидатур установленим вимогам, належне дотримання правил, що регулюють проведення виборчих кампаній, і результати виборів.

e. Орган з розгляду скарг має бути вповноваженим анулювати вибори в тих випадках, коли порушення могли вплинути на їхні результати. Можливість анулювати результати виборів має бути передбачена як для виборів у цілому, так і для результатів в окремих виборчих округах чи ділянцях. У випадку анулювання результатів голосування у відповідному районі мають бути організовані нові вибори.

f. Усі кандидати й виборці, зареєстровані у відповідному виборчому окрузі, повинні мати право на оскарження. На випадок оскарження результатів виборів з боку виборців можуть бути встановлені розумні вимоги щодо мінімального числа виборців.

g. Строки подачі скарг і терміни їх розгляду мають бути короткими (у першій інстанції від трьох до п'яти діб).

h. Треба гарантувати стороні, що оскаржує, такий порядок розгляду, за якого будуть заслухані обидві сторони.

i. У тих випадках, коли в ролі органів з розгляду скарг виступають вищі виборчі комісії, вони мають бути вповноважені *ex officio* виправляти або анулювати рішення нижчих виборчих комісій.

4. Виборча система

За умови дотримання згаданих вище принципів немає застережень щодо вибору будь-якої виборчої системи.